

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΟΖΙΚΑΣ

**Κριτική επισκόπηση της συλλογής λαογραφικού υλικού
μέσα από την προσωπική εμπειρία.
Επιτόπια έρευνα στο νομό Σερρών (1980, 2007-2009)**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Η παρούσα μελέτη εξετάζει ζητήματα θεωρίας και μεθοδολογίας που προκύπτουν κατά τη συλλογή λαογραφικού υλικού και γενικότερα κατά την έρευνα του λαϊκού πολιτισμού. Πρόκειται για μια κριτική επισκόπηση του τρόπου διεξαγωγής της επιτόπιας έρευνας με έμφαση στην επιστημολογική πλευρά του ζητήματος. Βασίζεται στην προσωπική εμπειρία από το πεδίο και μελετά συγκριτικά την οπτική και πρακτική του ερασιτεχνή συλλογέα και του επαγγελματία ερευνητή. Ιδιαίτερα εξετάζει την επίδραση που έχει η δόμηση του ερωτηματολογίου στα ερευνητικά αποτελέσματα και τονίζει την τελικά αναπόφευκτη και καθοριστική σημασία που έχει το είδος της θεωρητικής πρόσληψης του λαϊκού πολιτισμού στη μεθοδολογία και έρευνα. Συνδεδεμένα με τα παραπάνω ζητήματα παρουσιάζονται συνοπτικά τα αποτελέσματα από την σχετική επιτόπια έρευνα που έχω πραγματοποιήσει στο νομό Σερρών, ως φοιτητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (έτος 1980) και ως ερευνητής του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών (έτη 2007, 2008, 2009).

Λέξεις-κλειδιά: Επιτόπια έρευνα, ερωτηματολόγιο, λαογραφικό είδος, χειρόγραφο, ερευνητής, συλλογέας, Σέρρες

Στο κτίριο του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο βρίσκεται ένα πλουσιότατο αρχείο χειρογράφων, το οποίο περιλαμβάνει διάφορες πολύτιμες συλλογές πρωτογενούς λαογραφικού υλικού, στην πλειονότητά τους ανέκδοτες. Το υλικό τους προέρχεται από

επιτόπιες έρευνες ερευνητών (παλαιότερα συντακτών) του Κέντρου, επιστημονικών συνεργατών του καθώς και ερασιτεχνών λαογράφων. Για τους ερευνητές του Κέντρου η κατάθεση χειρογράφου είναι το τελευταίο στάδιο της επιτόπιας έρευνας που αναλαμβάνουν να πραγματοποιήσουν κάθε χρόνο με τη μορφή της εντεταλμένης λαογραφικής αποστολής και συνιστά το κειμενικό της παράγωγο. Τις περίπου οχτώ χιλιάδες μέχρι σήμερα συλλογές του αρχείου μπορούμε να τις εντάξουμε στην ιστορία της λαογραφικής έρευνας και επιστήμης, καθώς στις σελίδες τους αποτυπώνεται παραστατικά η πορεία της λαογραφικής έρευνας στην Ελλάδα.

Πέρα από την αναμφισβήτητη χρησιμότητα των συλλογών είναι νομίζω απαραίτητη μια κριτική συζήτηση για τους όρους κάτω από τους οποίους αυτές συγκροτούνται. Πιστεύω πως, αν θέλουμε να δώσουμε πειστικές απαντήσεις σε ερωτήματα θεωρίας και μεθόδου της λαογραφίας, είναι ανάγκη να θέσουμε στο κέντρο της συζήτησης τον ίδιο τον τρόπο έρευνας που αυτή ακολούθησε μέχρι τώρα και σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμη ακολουθεί. Μια τέτοια συζήτηση θα μας βοηθήσει να γνωρίσουμε τους κατά καιρούς θεωρητικούς και μεθοδολογικούς προσανατολισμούς της λαογραφίας που προσδιόρισαν την έρευνα, καθώς και τη σχέση της επιστήμης με τις διαδικασίες συγκρότησης του νεοελληνικού κράτους¹. Με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσουμε να αντιμετωπίσουμε τις λαογραφικές συλλογές κριτικά και να μάθουμε μέχρι ποιο σημείο μπορούμε να φθάσουμε τα συμπεράσματά μας από τη μελέτη τους.

Σε αυτή τη συζήτηση περί συλλογής λαογραφικού υλικού και γενικότερα έρευνας του λαϊκού πολιτισμού επιθυμεί να πάρει μέρος και η παρούσα μελέτη με αναφορά στην προσωπική μου εμπειρία από το πεδίο. Στην αρχή θα αναφερθώ στη λαογραφική συλλογή ως διαδικασία και ερευνητικό αποτέλεσμα μέσα στα διάφορα αρχεία με έμφαση στο Κέντρο Λαογραφίας. Κατόπιν θα αναλύσω τις συνθήκες, τους θεωρητικούς και μεθοδολογικούς προβληματισμούς, όπως επίσης και τα πρακτικά προβλήματα που αντιμετώπισα στη διαδικασία της συλλογής λαογραφικού υλικού και συγκρότησης του χειρογράφου κατά την επιτόπια έρευνα στο νομό Σερρών ως απλός γηγενής συλλογέας-φοιτητής στην αρχή (έτος 1980) και αργότερα ως ερευνητής². Τέλος ενταγμένα μέσα στο πλαίσιο

1. Δημ. Σ. Λουκάτος, «Η λαογραφική έρευνα τα πρώτα πενήντα χρόνια του αιώνα μας», *Νέα Εστία*, τόμ. ΜΗ': τεύχ. 563 (Χριστούγεννα 1950), σ. 287-297. Νόρα Σκουτέρη-Διδασκάλου, «Η λαογραφική έρευνα στην 'επαναστροφή του αιώνα'. Προβληματισμοί, κατευθύνσεις και προοπτικές», *Ο Πολίτης* 33 (1997), σ. 32-37.

2. Βάλτερ Πούχγερ, «Η μεγάλη και η μικρή απόσταση. Αναστοχασμοί της επιτόπιας έρευνας», στον ίδιο, *Θεωρητική Λαογραφία. Έννοιες - μέθοδοι - θεματικές*, Αρμός, Αθήνα 2009, σ. 458-501.

αυτό θα παρουσιάσω συνοπτικά τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποιήσα ως ερευνητής του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας στη διάρκεια τριών πολυήμερων ερευνητικών αποστολών στο νομό Σερρών τα έτη 2007, 2008, 2009. Οι φωτογραφίες που συνοδεύουν το κείμενο προέρχονται από τις αντίστοιχες επιτόπιες έρευνες.

1. Οι συλλογές λαογραφικού υλικού. Το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας

Η συλλογή λαογραφικού υλικού στην Ελλάδα έχει μακρά ιστορία και συνδέθηκε, όπως και η ίδια η επιστήμη της λαογραφίας, με εθνικά και ιστορικά ζητήματα που απασχόλησαν τον τόπο³. Το περιεχόμενό της συχνά αποτέλεσε μέρος της επιχειρηματολογίας υπέρ της συνέχειας του ελληνικού έθνους, η οποία στο παρελθόν είχε αμφισβητηθεί έντονα από τον Φαλμεράγιερ⁴. Με την πάροδο του χρόνου και προόδου της τεχνολογικής εξέλιξης άρχισε να τονίζεται στη συλλογή λαογραφικού υλικού περισσότερο ο σωστικός χαρακτήρας του εγχειρήματος, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως υποβαθμίζονταν ο εθνικός του προσανατολισμός.

Το πρώτο λαογραφικό αρχείο που ιδρύθηκε στην Ελλάδα με σκοπό τη συγκέντρωση και ταξινόμηση του σχετικού υλικού είναι το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, το οποίο ιδρύθηκε το έτος 1918 και ονομαζόταν τότε Λαογραφικό Αρχείο. Η ίδρυσή του αποτέλεσε θεσμική έκφραση ενός αναστοχασμού που διέκρινε εκείνη την περίοδο την ελληνική κοινωνία και η οποία είχε ξεκινήσει με την ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους⁵.

3. *Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας. Ιστορικό. Προγράμματα ανάπτυξης. Εκσυγχρονισμός*, (Κείμενα: Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη), γ' έκδ. αναθεωρημένη, Ακαδημία Αθηνών – Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, Αθήνα 2006. Ρέα Κακάμπουρα, «Λαογραφικά αρχεία και εθνική ταυτότητα: μια σχέση αλληλεπίδρασης», στο Σωτήρης Δημητρίου (επιμ.), *Κριτική διεπιστημονικότητα. Έθνος και ταυτότητα, πολιτισμικές αντιστάσεις*, τόμ. 2ος, Σαββάλας, Αθήνα 2006, σ. 108-135.

4. Βλ. σχετικά Γιώργος Βελουδής, *Ο Jacob Philipp Fallmerayer και η γένεση του ελληνικού ιστορισμού*, Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων, Αθήνα 1982 (1η δημοσ. 1970). Έλλη Σκοπετέα, *Φαλμεράγιερ. Τεχνάσματα του αντίπαλου δέους*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999. Μιχάλης Γ. Μερακλής, «Ο Φαλμεράγιερ και η ελληνική λαογραφία», στο Ευ. Χρυσός (επιμ.), *Ένας κόσμος γεννιέται*, Αθήνα Ακρίτας 1996, σ. 269-276. Ν. Σιγάλας, «'Ελληνισμός' και εξελληνισμός: Ο σχηματισμός της νεοελληνικής έννοιας 'ελληνισμός'», *Τα Ιστορικά* 34 (2001), σ. 3-70.

5. Ο Λουκάτος κάνοντας το έτος 1950 μια ιστορική αναδρομή στη λαογραφική έρευνα στα πρώτα πενήντα χρόνια του 20ού αι. χαρακτηρίζει το Λαογραφικό Αρχείο ως το κυριότερο εργαστήριο λαογραφικής μελέτης στην Ελλάδα και βασικό κέντρο για τη μόρφωση Ελλήνων λαογράφων. Δημ. Σ. Λουκάτος, «Η λαογραφική έρευνα τα πρώτα πενήντα χρόνια του αιώνα μας», ό.π., σ.

Το αναφερόμενο αρχείο περιλαμβάνει «λαογραφικές συλλογές», δηλαδή καταγραφές θεμάτων του λαϊκού πολιτισμού, αποτελούμενες από πρωτογενές λαογραφικό υλικό και γραμμένες στην πλειονότητά τους με το χέρι, εξ ου και ο τεχνικός όρος «χειρόγραφο», με τον οποίο ονομάζονται αυτού του είδους οι συλλογές μέχρι και σήμερα, αν και η μέθοδος καταγραφής έχει πλέον αλλάξει. Πρόκειται για συλλογές που προέρχονται από εκπαιδευτικούς (με την παρότρυνση διαφόρων εγκυκλίων του Υπουργείου Παιδείας και τη συνεργασία με το Κέντρο Λαογραφίας), από φοιτητές (με τη συνδρομή των καθηγητών τους στο πανεπιστήμιο) ή και απλούς ερασιτέχνες λαογράφους⁶.

Στο περιβάλλον ενός αρχείου συχνά οι έννοιες της «συλλογής» και του «χειρογράφου» καταλήγουν να ταυτίζονται. Η συλλογή απομακρύνεται εννοιολογικά από τη διαδικασία της έρευνας και εκφράζει το αποτέλεσμα της, το σύνολο, δηλαδή, του καταγεγραμμένου λαογραφικού υλικού από μια έρευνα, και μετωνυμικά εκφράζει το ίδιο το χειρόγραφο.

Το χειρόγραφο συνήθως έχει τη μορφή ενός ή πολλών βιβλιοδετημένων σχολικών τετραδίων και εκτείνεται σε έναν αριθμό σελίδων, ο οποίος γνωρίζει πραγματικά μεγάλη γκάμα. Έτσι ένα χειρόγραφο μπορεί να είναι δυο-τρεις σελίδες, μπορεί όμως να είναι και ένας ογκοδέστατος τόμος. Όσο πλησιάζουμε στη σύγχρονη εποχή τόσο περισσότερο αυτό εμπλουτίζεται από άποψη περιεχομένου. Το κείμενο στα τελευταία χρόνια γράφεται σε γραφομηχανή ή σε ηλεκτρονικό υπολογιστή και μέσα στις σελίδες του βρίσκουμε φωτογραφίες, φωτοτυπίες, χάρτες, ακόμη και μικρά αντικείμενα (δείγματα κεντημάτων, φύλλα φυτών, αυτοκόλλητα, αφίσες, φυλλάδια κ.λπ.). Το περιεχόμενό τους δομείται κυρίως με βάση ερωτηματολόγια που έχουν καταρτιστεί στην πλειονότητα των περιπτώσεων από ακαδημαϊκούς λαογράφους ή με βάση οδηγίες και συμβουλές από αυτούς⁷.

291. Άλλωστε πολλοί λαογράφοι που υπηρέτησαν στο παρελθόν ή υπηρετούν σήμερα στα Πανεπιστήμια ξεκίνησαν τη σταδιοδρομία τους από το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας.

6. Δημήτριος Σ. Λουκάτος, *Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία*, δ' έκδ., Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1992, σ. 61-65. Για το αρχείο χειρογράφων του Κέντρου Λαογραφίας βλ. <http://www.kentrolaografias.gr> Για τις εγκυκλίους και διαγωνισμούς προς συλλογή λαογραφικού υλικού, ήδη από το 1857, βλ. Έφη Σ. Πασχαλίδου, *Η διδασκαλία του μαθήματος της λαογραφίας στα προγράμματα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Η συμβολή των δασκάλων στην ανάπτυξη των λαογραφικών σπουδών*, (δακτυλογρ. διδακτ. διατριβή), Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο - Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Αθήνα 2004, σ. 95-114.

7. Ήδη από το 1927 ο Σύλλογος Μακεδονικών και Θρακικών Μελετών εκδίδει οδηγίες για τη συλλογή λαογραφικού υλικού, συντάκτες των οποίων ήταν ο Στίλπων Κυριακίδης, τότε γραμματέας του συλλόγου. Όπως δηλώνεται στην αρχή των οδηγιών ο σκοπός τους είναι να βο-

Το επείγον του εγχειρήματος, για λόγους που αναφέρθηκαν πιο πάνω, συχνά οδήγησε την ανάθεση του έργου σε εν δυνάμει συλλογείς, οι οποίοι ωστόσο δεν ήταν όλοι γνώστες της επιστήμης και της μεθοδολογίας, ούτε είχαν όλοι την ίδια ζέση για το έργο⁸. Παρ' όλες τις αδυναμίες αυτής της πρακτικής σώθηκαν μέσα από αυτή τη διαδικασία πολύτιμες μαρτυρίες και αναδείχθηκαν εξάιρετοι συλλογείς λόγω και της βιωματικής γνώσης που είχαν για το υλικό που συγκέντρωναν⁹. Εργάσθηκαν συστηματικά, ενώ στις συλλογές που συ-

ηθήσουν για μια όσο το δυνατόν επιστημονικότερη εργασία. Γράφθηκαν με βάση τις οδηγίες των Κ. Αμάντου, Φ. Κουκουλέ και Ι. Κ. Βογιατζίδου για το γλωσσικό μέρος, καθώς και το γνωστό άρθρο του Ν. Γ. Πολίτη για τη Λαογραφία που δημοσιεύτηκε στον πρώτο τόμο του περιοδικού *Λαογραφία*. Σχετικά βλ. Στύλπων Κυριακίδης, *Οδηγία διά την συλλογήν του δημώδους λαογραφικού και γλωσσικού υλικού*, Σύλλογος Μακεδονικών και Θρακικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1927, σ. 3. Στη συνέχεια δημοσιεύτηκαν και άλλα ερωτηματολόγια είτε θεματικά είτε ολιστικά: Στύλπων Π. Κυριακίδης, «Ερωτήματα διά την λαϊκήν λιτρείαν», *Λαογραφία*, 11 (1934/1937), σ. 659-677. Γεώργιος Α. Μέγας, *Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας*, (ανατύπωση), Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1975 (δημοσιεύθηκε σε συνέχειες στην Επετηρίδα του Λαογραφικού Αρχείου: 1939, 1940, 1941-1942, 1943-1944, 1945-1949, κυκλοφόρησε και αυτοτελώς σε τρία τεύχη και στάλθηκαν περίπου τρεις χιλιάδες αντίτυπα σε δασκάλους, φοιτητές και άλλους). Γεώργ. Κ. Σπυριδάκης, «Οδηγία προς συλλογήν λαογραφικής ύλης», *Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου*, 13-14 (1960-1961) σ. 73-147. Ακαδημία Αθηνών – Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, *Ερωτηματολόγιον διά γεωργικά εργαλεία και κατ'έθιμον πυράς*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1968. Σχετικά πρόσφατα εκδόθηκε προς ενίσχυση των συλλογών ερωτηματολόγιο, το οποίο αφορά αποκλειστικά τον υλικό βίο προκειμένου να καλύψει με πιο εξειδικευμένες ερωτήσεις το διαπιστωμένο σχετικό κενό: Στέφ. Δ. Ήμελλος και Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, *Παραδοσιακός υλικός βίος του ελληνικού λαού (Ερωτηματολόγιο)*, Ακαδημία Αθηνών (Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, αριθμ. 17), Αθήνα 1983. Επίσης βλ. Άννα Παταμιχαήλ-Κουτρούμπα, *Β. Ερωτηματολόγιο για έπιπλα και σκεύη. Κούνιες, κρεβάτια κ.λπ.*, Ακαδημία Αθηνών – Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, Αθήνα 1984. Πρόκειται βέβαια για μια πρακτική που ακολούθησαν και άλλα ερευνητικά κέντρα της Ακαδημίας.

8. Για την κριτική που κατά καιρούς δέχτηκαν οι δάσκαλοι-λαογράφοι βλ. ενδεικτικά, Έφη Σ. Πασχαλίδου, *Η διδασκαλία του μαθήματος της λαογραφίας στα προγράμματα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών...*, ό.π., σ. 143-152.

9. Μ. Γ. Μερακλής, «Η ερασιτεχνία ως αξία (Ζητήματα θεωρίας της Λαογραφίας)», *Μεσσηνιακό Ημερολόγιο*, (ανάτυπο), τόμ. Γ' (2009), σ. 2-28. Γενικά για τους συλλογείς λαογραφικού υλικού και τη σχέση τους με το Κέντρο Λαογραφίας μέσα από τη μελέτη της «Υλης Πολίτου», βλ. Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Αναδιφώντας την "Υλη Πολίτου"». Ο Νικόλαος Πολίτης και οι συλλογείς λαογραφικού υλικού», στο Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη (υπεύθ. έκδοσης - γεν. επιμ.) και Παναγιώτης Ιω. Καμηλάκης (επιστιμ. και φιολ. επιμ.), *Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης και το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας*, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, τόμ. Α', Ακαδημία Αθηνών (Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, αριθμ. 23) 2012, σ. 765-837.

γκρότησαν ανέτρεξαν πολλοί σύγχρονοί τους και κατοπινοί μελετητές¹⁰. Σήμερα εκτός από τις παραπάνω συλλογές ένα ποιοτικά σημαντικό κομμάτι του αναφερόμενου αρχείου αποτελούν οι λαογραφικές συλλογές των ερευνητών του Κέντρου. Ανάμεσα σε αυτά τα χειρόγραφα βρίσκονται σήμερα και τα δικά μου χειρόγραφα, αποτέλεσμα της δικής μου επιτόπιας έρευνας, για την οποία θα μιλήσω παρακάτω.

2. Το ερευνητικό εγχείρημα

Η έρευνα, ανεξάρτητα εάν πραγματοποιείται στο πλαίσιο ενός ερευνητικού φορέα ή όχι, νοείται ως μια τριμερής διαδικασία, που περιλαμβάνει συλλογή δεδομένων, αρχειοθέτησή τους με βάση ένα ορισμένο ταξινομικό σύστημα και, τέλος, κατανόηση του φαινομένου ή γενικά του τοπικού πολιτισμού που εξετάζεται, μέσω του συσχετισμού και της ανάλυσης των δεδομένων. Αυτό σε γενικές γραμμές δηλώνεται και στον κανονισμό εργασιών του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας¹¹.

10. Φωτεινό παράδειγμα στα πρώτα χρόνια της λαογραφίας αποτελεί ο δάσκαλος Ν.Ι. Λάσκαρης από τη Λάστα της Αρκαδίας. Εμπνεόμενος ο Λάσκαρης από την προσωπικότητα του Ν. Γ. Πολίτη, με τον οποίο διατήρησε τακτική αλληλογραφία για πάνω από τριάντα χρόνια, και με αφορμή την εγκύκλιο επιστολή που είχε στείλει ο τελευταίος προς τους δασκάλους, το έτος 1887, με την ιδιότητα του Γενικού Επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων στο Υπουργείο Παιδείας, συγκέντρωσε ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον και αξιοσημείωτο σε όγκο λαογραφικό υλικό από την περιοχή του. Σχετικά βλ. Γιώργος Βοζίκας, «Λαογραφική έρευνα και εκπαίδευση: Η αλληλογραφία του Ν. Γ. Πολίτη με τον Ν. Ι. Λάσκαρη», στο Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη (υπεύθ. έκδοσης - γεν. επιμ.) και Παναγιώτης Ιω. Καμηλάκης (επιστημ. και φιλόλ. επιμ.), *Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης και το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας*, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, τόμ. Α', ό.π., σ. 237-283. Ο ρόλος των δασκάλων στη λαογραφική έρευνα έχει υμνηθεί από τον Γ. Μέγα, ο οποίος δίδαξε σε σπουδαστές της Μαρασλείου Παιδαγωγικής Ακαδημίας και συνεργάστηκε με δασκάλους. Σχετικά βλ. Γεώργιος Α. Μέγας, «Η λαογραφία και η συμβολή των δασκάλων εις το έργον αυτής», ανατύπωση από το Γ. Ν. Παλαιολόγος, *Ο θεσμός των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και η Μαρασλείος Παιδαγωγική Ακαδημία*, Αθήναι, 1939, σ. 3-19. Άρθρα σχετικά με το ρόλο των λαογράφων στην έρευνα και την εκπαίδευση έχουν γραφτεί αρκετά από τους επιστήμονες λαογράφους. Σχετικά βλ. Δημήτριος Σ. Λουκάτος, «Οι παλιοί μας θόρυβοι λαογράφοι. Ο Λασταίος Λάσκαρης και το έργο του», *Πελοποννησιακή Πρατοχρονιά* 4 (1960), σ. 111-116. Στέφανος Δ. Ήμελλος, «Δάσκαλος και Λαογραφία», στο Γ. Κ. Παπάς-ογλου και Αγγ. Μ. Δαβάς-ογλου (επιμ.), *Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης (Παρόν και Μέλλον)*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης – Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1994, σ. 138-143. Μ. Γ. Μερακλής, *Παιδαγωγικά της Λαογραφίας*, Αθήνα: Ιωλκός, 2001.

11. Βλ. *Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας. Ιστορικό. Προγράμματα ανάπτυξης. Εκσυγχρονισμός*, ό.π., σ. 8.

Για την εμπειρική λαογραφία το πρώτο στάδιο, η συλλογή των δεδομένων, πραγματοποιείται με έρευνα *in situ*. Το στάδιο αυτό είναι το βασικότερο γιατί προμηθεύει τα δεδομένα επάνω στα οποία θα βασιστεί η όλη έρευνα και προκαθορίζει την κατεύθυνση που θα πάρουν τα αποτελέσματά της. Επειδή όμως με τη συλλογή υλικού ασχολούνται όχι μόνο εξ επαγγέλματος ερευνητές αλλά και απλοί συλλογείς λαογραφικού υλικού, νομίζω ότι, προς αποφυγή γενικεύσεων, αξίζει να εξεταστεί η λαογραφική συλλογή σε συνάρτηση με το συλλογέα και το πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή πραγματοποιήθηκε, καθώς διαπιστώνεται μια ευρεία γκάμα στον τρόπο συλλογής λαογραφικού υλικού. Για το σκοπό αυτό θα αναφερθώ συγκριτικά στη δική μου εμπειρία από το πεδίο και ιδιαίτερα πώς βίωσα και εφάρμοσα τη συλλογή λαογραφικού υλικού πρώτα ως απλός συλλογέας και κατόπιν ως ερευνητής.

2.1. Ο συλλογέας και το ερωτηματολόγιο

Την πρώτη μου επιτόπια λαογραφική έρευνα την πραγματοποίησα όταν ήμουν φοιτητής στη Φιλοσοφική Σχολή του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Ήταν μια προαιρετική εργασία στο μάθημα της Λαογραφίας, και χωρίς μάλιστα άμεση σύνδεση με τη βαθμολογία του μαθήματος, την οποία πραγματοποίησα παρακινημένος από ενδιαφέρον για τον ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό. Επρόκειτο να μελετήσω τη γενέτειρά μου, την οποία ωστόσο γνώριζα ελάχιστα, αφού έφυγα πολύ μικρός από εκεί. Το ενδιαφέρον μου αυτό συμβάδιζε με το αυξανόμενο ευρύτερο ενδιαφέρον μου για τη φύση του ανθρώπου, τον τρόπο οργάνωσης της κοινωνίας του και τον πολιτισμό του. Από τότε και μετά επέλεξα να παρακολουθήσω σε όλα τα επόμενα έτη της φοίτησής μου το μάθημα της λαογραφίας.

Έχω ακόμη στο νου μου την προσπάθεια της αείμνηστης Μαρίας Μηλίγκου-Μαρκαντώνη να μας μεταδώσει κάποιες αρχές μεθοδολογίας για τη συλλογή λαογραφικού υλικού μέσα στον περιορισμένο χρόνο του μαθήματός της, καθώς και τη μετ' επιτάσεως συμβουλή της να καταγράφουμε το λαογραφικό υλικό όπως ακριβώς μας το υπαγόρευαν οι άνθρωποι που μας έδιναν τις πληροφορίες. Και αυτό φρόντισα να κάνω. Αν και θεωρητικά πήγαινα σε ένα τόπο οικείο, ωστόσο όσα ρωτούσα, άκουγα και μάθαινα από τους συνομιλητές μου ήταν για μένα σε μεγάλο βαθμό άγνωστα. Έτσι όταν πήγα στο πεδίο ακολούθησα πιστά την πορεία του προβλεπόμενου για την επιτόπια έρευνα ερωτηματολογίου, του Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, και επαναλάμβανα κατά γράμμα στους συνομιλητές μου τις ερωτήσεις που διάβαζα μέσα σε αυτό. Ο σκοπός του ερωτηματολογίου ήταν η αποτύπωση του λαϊκού πολιτισμού μιας κοινότητας σε όλες τις όψεις της. Θυμά-

μαι ακόμη την αμηχανία που ένοιωθα όταν, μόνος, ρωτούσα τους χωριανούς μου πράγματα που ήταν για μένα, ένα παιδί της πόλης, *terra incognita*. Όπως επίσης θυμάμαι την περιέργεια και απορία των τριγύρω συνομιλητών μου για εκείνα που ρωτούσα. Αλλά θυμάμαι επίσης και την ικανοποίηση που έπαιρνα από τη συζήτηση με αυτούς τους ανθρώπους, καθώς με τις απαντήσεις που έδιναν στο ερωτηματολόγιο απαντούσαν έμμεσα και στα δικά μου υπαρκτά ερωτήματα.

Η πρώτη μου έρευνα προσδιορίστηκε σε μεγάλο βαθμό από το αναφερόμενο ερωτηματολόγιο, γεγονός το οποίο μου έδειξε τη σημασία, γενικά, του ερωτηματολογίου στη δόμηση και τον προσανατολισμό του συλλεγόμενου υλικού. Τότε γεννήθηκαν μέσα μου και οι πρώτες απορίες, που έμελλαν να με ακολουθούν και στις μετέπειτα έρευνες, ως προς στις δυνατότητες ενός ερωτηματολογίου αλλά και τους περιορισμούς που αυτό θέτει αναφορικά με το συλλεγόμενο υλικό. Έβλεπα, χωρίς ωστόσο να κατανοώ τη σημασία αυτού του γεγονότος, ότι το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιούσα ήταν αρκετά εκτενές και λεπτομερές στο σχεδιασμό των ερωτήσεων, προφανώς προκειμένου να καλύψει όλες τις πλευρές του τοπικού πολιτισμού, ενώ ταυτόχρονα ακολουθούσε μια συγκεκριμένη λογική στην οργάνωση του υλικού (υλικός, κοινωνικός, πνευματικός βίος). Οι οδηγίες που υπήρχαν μέσα σε αυτό προς τον συλλογέα για την ίδια τη διαδικασία έρευνας ήταν περιορισμένες και αναφέρονταν κυρίως στον τρόπο εύρεσης πληροφορητή, στον τρόπο καταγραφής της πληροφορίας και σε άλλα τεχνικής φύσεως ζητήματα.

Η ταξινόμηση των ερωτήσεων στο ερωτηματολόγιο («υλικός βίος»: κατοικία, ένδυμα, τροφές κ.λπ. «κοινωνικός βίος»: γέννηση και βάπτισμα, παιδικός βίος, γάμος κ.λπ. «πνευματικός βίος»: θρησκεία, μαγεία, λαϊκή ιατρική, αστρολογία κ.λπ.) εξασφάλιζε πληροφορίες για το επιμέρους αλλά παραμελούσε, ως ένα βαθμό, τη λειτουργική σύνδεσή του με το σύνολο, αφήνοντας έτσι απ' έξω την κοινότητα και τον τοπικό πολιτισμό ως σύστημα σχέσεων. Με άλλα λόγια η δόμηση του ερωτηματολογίου ήταν βασισμένη, όπως είναι ευρέως διαπιστωμένο, επάνω στη λογική του θέματος¹² και όχι στη λογική του συσχετισμού. Έλειπαν οι ερωτήσεις στο ερωτηματολόγιο που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε συσχετισμούς των δεδομένων¹³.

12. Σύμφωνα με την Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, η αρχή της ταξινόμησης των φαινομένων κατά θέματα βρίσκεται στην ιδιότυπη σύνθεση που υιοθέτησε ο Ν. Γ. Πολίτης της συγκριτικής με την ιστορική μέθοδο. Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής λαογραφίας. Κριτική ανάλυση*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, [Αθήνα] 1978, σ. 102-110, 152-154.

13. Το ζήτημα της θεματογραφικής (itemized) προσέγγισης των λαογραφικών φαινομέ-

Μέσα από τη διαδικασία του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου το συλλεγόμενο υλικό έπαιρνε τη μορφή πολλών θεματικών κύκλων. Ο πολυθεματικός και πολυκεντρικός τρόπος οργάνωσης του ερωτηματολογίου συντελούσε, ώστε η διαδικασία συλλογής λαογραφικού υλικού να είναι για τον συλλογέα ένα υπέροχο «ταξίδι» σε διαφόρους «τόπους», ο καθένας από τους οποίους είχε διαφορετικά χαρακτηριστικά και ιδιαίτερο ύφος (ο τόπος της κοινοτικής οργάνωσης, ο τόπος της εργασίας, ο τόπος της οικογένειας, ο τόπος των γιορτών, ο τόπος των διαβιτήριων τελετών, ο τόπος των τραγουδιών, ο τόπος των παραμυθιών κ.λπ.). Αυτό συνέτεινε ώστε το ταξίδι να μην είναι καθόλου βαρετό, αφού κάθε τόπος είχε να δείξει το δικό του κόσμο. Η αυστηρή δόμηση του ερωτηματολογίου έβαζε εκ των προτέρων μια τάξη στο ταξίδι και στις εμπειρίες από αυτό, δείχνοντας τα όρια της κάθε μιας επικράτειας προστατεύοντας το συλλογέα/ταξιδευτή από πελαγοδρομήσεις μέσα στο λαβύρινθο του ανθρώπινου πολιτισμού. Με «ταξιδιωτικό οδηγό» το ερωτηματολόγιο μπορούσε κάποιος να «περιηγηθεί» στη λαϊκή κατοικία, στο ένδυμα, στην τροφή, στα επαγγέλματα, στη γέννηση, στο γάμο, στην τελευταία, στη λαϊκή ιατρική, στους μύθους, στις παραδόσεις κ.λπ.

Πριν προχωρήσω σε μια κριτική ανάλυση των ερωτηματολογίων, έτσι όπως τα είδα μέσα από την πράξη της επιτόπιας έρευνας και λαμβάνοντας υπόψη το ιστορικό πλαίσιο της δημιουργίας τους, οφείλω να πω, εκφράζοντας το θαυμασμό μου για τους συντελεστές, πως επρόκειτο για ένα titάνιο έργο. Με δεδομένες τις ιστορικές συνθήκες τα ερωτηματολόγια βοήθησαν ώστε να συγκεντρωθεί ένα τεράστιο υλικό από τα διάφορα, και κάποτε δυσπρόσιτα, μέρη της Ελλάδας σε μια πολύ δύσκολη εποχή. Βέβαια κάθε έργο φέρει επάνω τη σφραγίδα της εποχής του και δεν θα μπορούσε να συμβεί κάτι διαφορετικό με τα εν λόγω ερωτηματολόγια.

Κοιτάζοντας σήμερα το ερωτηματολόγιο φαίνεται πως ο λαϊκός πολιτισμός προσεγγιζόταν μέσα σε αυτό μάλλον ως ένα στατικό φαινόμενο δυνάμενο να επιμεριστεί και να μελετηθεί το κάθε ένα μέρος αυτόνομα. Και ενδεχομένως αυτό να ισχύει. Όμως δεν ξέρω κατά πόσο αυτό εξέφραζε ένα γενικότερο θεωρητικό προσανατολισμό της λαογραφίας εκείνης της εποχής επάνω στην ίδια

νων εις βάρος της μελέτης του τρόπου που λειτουργούν αυτά μέσα σε μια κοινότητα έχει επισημανθεί από την ακαδημαϊκή λαογραφία και την έχει απασχολήσει ιδιαίτερα. Βλ. Αλκη Κυριακίδου-Νέστορος, «Η οργάνωση του χώρου στον παραδοσιακό πολιτισμό», στο βιβλίο της ίδιας, *Λαογραφικά μελέτηματα*, Νέα Σύνορα - Α. Λιβάνης, Αθήνα χ.χ., σ. 49-50. Μιράντα Τερζοπούλου και Ελένη Ψυχογιού, «'Άσματα' και τραγούδια προβλήματα έκδοσης των δημοτικών τραγουδιών», *Εθνολογία* 1 (1992), σ. 143-165. Μαριλένα Παπαχριστοφόρου, «Η βάση δεδομένων για τα παραμύθια. Προβληματισμοί και μέθοδος», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας* 28 (1987-1998), σ. 257-278.

τη φύση του λαϊκού πολιτισμού ή επρόκειτο απλώς για μια υπαγορευόμενη από τις συνθήκες μεθοδολογική επιλογή, οπωσδήποτε με αδυναμίες. Να πω μόνον πως υπάρχουν μελέτες, ακόμη και από τους ίδιους τους συντάκτες των αναφερόμενων εδώ ερωτηματολογίων, οι οποίες κάθε άλλο παρά υποστηρίζουν την άποψη περί οριστικά παγιωμένων και αυτόνομων πολιτισμικών μορφών¹⁴.

Τα ερωτηματολόγια προς συλλογή λαογραφικού υλικού – αναφέρομαι σε αυτά των Στ. Κυριακίδη, Γ. Α. Μέγα και Γεώργ. Σπυριδάκη που αποτελούν την αποκλειστική βάση σχολιασμού στην παρούσα μελέτη, αφού τότε που πραγματοποιήσα την επιτόπια έρευνα αυτά υπήρχαν κυρίως στη διάθεση των συλλογέων – γράφτηκαν σε μια εποχή (τα δύο πρώτα στην περίοδο του Μεσοπολέμου και το τελευταίο στις αρχές της δεκαετίας του '60) κατά την οποία ο κύριος σκοπός της λαογραφικής έρευνας ήταν η χαρτογράφηση και διάσωση του λαϊκού πολιτισμού από την επερχόμενη εξαφάνισή του. Αυτή η προοπτική, έδωσε μια αρχειοθετική κατεύθυνση στη συλλογή. Άλλωστε δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι τα ερωτηματολόγια προέρχονταν από ένα Αρχείο.

Εκείνη την εποχή, το καταλληλότερο για τη συλλογή του υλικού κρίθηκε το θεματογραφικό σύστημα. Πρόκειται για μια συνέχεια και εξέλιξη της κατάταξης του λαογραφικού υλικού που εγκαινίασε ο Πολίτης στο γνωστό άρθρο του στο περιοδικό *Λαογραφία*¹⁵. Τα αναφερόμενα ερωτηματολόγια σχεδιάστηκαν

14. Σχετικά βλ. Μ. Γ. Μερακλής, «Για την ελληνική λαογραφία», ανάπτυπο από τη *Δωδώνη*, τόμ. ΚΑ', τεύχ 1 (1992), σ. 13-33, όπου αναφέρεται εκτός των άλλων στην περίπτωση του Γ. Μέγα. Συμπληρωματικά να αναφέρω ότι ο Μέγας δεν υποτιμούσε την κοινωνική, άρα και δυναμική, φύση του πολιτισμού. Έγραφε πως *έκαστον λαογραφικόν φαινόμενον πρέπει να προκαλή κοινωνιολογικήν έρευναν*. Σχετικά βλ. Γεώργιος Α. Μέγας, *Εισαγωγή εις την Λαογραφίαν*, 2η έκδ., Αθήνα 1972, σ. 75, ενώ μάλιστα λίγο πιο κάτω, στο ίδιο σ. 98, παρουσιάζει τον ιδρυτή της Κοινωνιολογίας, Auguste Comte, και τον πρωτοπόρο Γερμανό κοινωνιολόγο και μελετητή της σύγχρονης μητρόπολης, G. Simmel. Επίσης στο ίδιο σ. 123, υποστηρίζει πως *πίσω από τα πράγματα που ερευνώμεν διακρίνομεν αδιαλείπτως τον άνθρωπον του λαού, άνθρωπον δημιουργόν και παράγοντα του λαϊκού πολιτισμού, και κατ' ουσίαν αυτόν ερευνώμεν*. Μάλιστα στο δημοσιευμένο εναρκτήριο μάθημα της λαογραφίας που πραγματοποίησε το 1947, στην αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών, παραθέτει σε υποσημείωση απόσπασμα από άρθρο του Martin Waehler, μέσα στο οποίο γίνεται αναφορά στην *κοινωνική λαογραφία* (Soziale Volkskunde), ένα όρο που, όπως ο Waehler αναφέρει, χρησιμοποίησε ο Γερμανός λαογράφος Riehl, και στο οποίο απόσπασμα υποστηρίζεται σχετικά ότι η *λαογραφία* (Volkskunde) έχει ως κέντρο το λαό, δηλαδή λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι ο λαός διαρθρώνεται εις οικογενείας, φύλα και τάξεις, εις οικονομικάς, πολιτικές και θρησκευτικές κοινότητες. Γεώργιος Α. Μέγας, «Η σπουδή της λαογραφίας. Σκοπός και έργον αυτής», *Πλάτων έτος Γ'*, τεύχ. Α' (1951), σ. 30.

15. Ν. Γ. Πολίτης, «Λαογραφία», *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 3-18.

σύμφωνα με αυτό το σύστημα ώστε το συλλεγόμενο υλικό να συμφωνεί με το σχετικό ταξινομικό σύστημα που υπήρχε ήδη στο Λαογραφικό Αρχείο, αφού σε αυτό θα έμπαιναν οι πληροφορίες από τις λαογραφικές συλλογές¹⁶. Γράφει σχετικά ο Γ. Α. Μέγας στο ερωτηματολόγιο που δημοσίευσε στην Επετηρίδα του Λαογραφικού Αρχείου: *Η σύνταξις των ερωτηματολογίων τούτων γίνεται εκ παραλλήλου προς την επιστημονικήν κατάταξιν της αποθησαυρισθείσης εν τω Λαογραφικῷ Αρχείῳ ὕλης, διὰ τούτο η ἐκδοσις αὐτῶν ακολουθεῖ τας ἀνάγκας τῆς κατατάξεως ταύτης καὶ οὐχὶ κατὰ πάντα τὴν ἐκ τῆς ἀλληλουχίας των λαογραφικῶν φαινομένων υποδεικνυομένην σειράν*¹⁷. Τη λογική αυτή ακολούθησε και το ερωτηματολόγιο του Σπυριδάκη, όπως πιο πριν το ερωτηματολόγιο του Κυριακίδη. Και πράγματι βλέποντας σήμερα κάποιος τα αναφερόμενα ερωτηματολόγια βλέπει πως είχαν σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο, ώστε το υλικό που τυχόν θα απέρρεε από την έρευνα να είναι σε μεγάλο βαθμό συμβατό με τις υπάρχουσες ταξινομικές κατηγορίες του Λαογραφικού Αρχείου. Οι συντάκτες των ερωτηματολογίων κάνοντας μια υπέρβαση, κατανοητή ίσως στο πλαίσιο των υπάρχουσών συνθηκών που ανέφερα πιο πάνω, παραμέρισαν το γεγονός ότι οι ερωτήσεις δεν θέτουν απλώς ένα ερώτημα. Όπως, σωστά, λέει η Langer, οι ερωτήσεις επί της ουσίας παρέχουν το πλαίσιο των απαντήσεων, αλλά δεν κάνουν μόνο αυτό, δίνουν επιπλέον την οπτική γωνία, τη χρωματική παλέτα και το ύφος με το οποίο θα σχεδιαστεί η εικόνα της απάντησης που θα μπει μέσα σε αυτό το πλαίσιο¹⁸. Έχτισαν το ερωτηματολόγιο στη λογική των ειδολογικών ταξινομικών σχημάτων του Λαογραφικού Αρχείου, όπου επρόκειτο να συγκεντρωθεί και αρχειοθετηθεί το υλικό, και όχι στη λογική της κοινωνικής λειτουργίας των φαινομένων, γεγονός που απαιτεί τη συσχέτιση δεδομένων από διάφορα είδη. Κατά ένα τρόπο, η αρχειοθέτηση του υλικού προηγείτο της έρευνας και φαίνεται πως προσλαμβάνόταν ως μια ουδέτερη διαδικασία.

16. *Ὁχι ο τρόπος τῆς ἐκδηλώσεως, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἐκδήλωσις ὡς μορφή τοῦ λαϊκοῦ βίου πρέπει ν' ἀποτελῇ τὴν βάσιν τῆς διαιρέσεως τῆς ὕλης*, δηλώνει ο Γ. Α. Μέγας στην ενότητα του βιβλίου του που πραγματεύεται τη διαίρεση της λαογραφικής ὕλης και τη διάρθρωση της λαογραφικής εργασίας. Προέκρινε αὐτὴ τὴν ἐπιλογή ἀφοῦ σε ἀντίθετη περίπτωση θα δυσκολευνόταν πολὺ ὁ χειρισμὸς τοῦ υλικοῦ, καθὼς, ὅπως ἀναφέρει ὡς παράδειγμα, *ἡ λαϊκὴ πίστις δύναται νὰ ἐκδηλοῦται καὶ εἰς μίαν διήγησιν, ὅπως καὶ εἰς μίαν πράξιν. Ἀφ' ἑτέρου τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα ἀναφέρονται καὶ εἰς τὰς δύο κατηγορίας*. Γεώργιος Α. Μέγας, *Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Λαογραφίαν*, ὁ.π., σ. 100.

17. Γεώργιος Α. Μέγας, «Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας» *Επετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Αρχείου*, 1 (1939), σ. 99.

18. Susanne K. Langer, *Philosophy in a New Key. A Study in the Symbolism of Reason, Rite, and Art*, reprint., Harvard University Press, Cambridge 1979 (πρώτη ἐκδ. 1942), σ. 4.

Ο Κυριακίδης κατανοώντας την υπέρβαση αυτή και προσπαθώντας να εξισορροπήσει το μεθοδολογικό επιμερισμό του αντικειμένου νιώθει την ανάγκη να προσθέσει στη βελτιωμένη δεύτερη έκδοση του βιβλίου του για την ελληνική λαογραφία πως *όλα αι κατηγορίαι είναι εκδηλώσεις μιας ενιαίας και αδιαιρέτου ζωής και ψυχής και διά τούτο πολλάκις υφίστανται την επίδρασιν αλλήλων, διασταυρώνονται, μεταπίπτουσιν εις αλλήλας και πολλάκις συγγέονται. Διά τούτον τον λόγον και δεν είναι ορθόν να μελετώνται καθ'εκάστην εντελώς κεχωρισμένως, χωρίς την μελέτην αυτών να συνοδεύη και η εποπτεία όλων των άλλων και ιδία η βαθεία γνώσις της κοινής πασών τούτων πηγής, της λαϊκής ζωής. Δεν δυνάμεθα π.χ. να μελετήσωμεν σοβαρώς τον γάμον, αν αγνοώμεν την θρησκείαν, ουδέ τα παραμύθια, αν αγνοώμεν την κοινωνικὴν ζωὴν και την μαγειάν [...]*¹⁹.

Όμως για να κατανοήσουμε πληρέστερα και να κρίνουμε ορθότερα τη μεθοδολογική επιλογή των συντακτών των ερωτηματολογίων πρέπει, πέρα από τον αναφερόμενο σωστικό χαρακτήρα και τον αρχειοθετικό προσανατολισμό της συλλογής, να λάβουμε υπόψη και τους χρήστες. Ο τρόπος δόμησης των ερωτηματολογίων είχε ως σκοπό και τη βοήθεια των χρηστών του, οι οποίοι τις περισσότερες φορές δεν είχαν άμεση σχέση με το αντικείμενο και τη διαδικασία της έρευνας²⁰. Για το λόγο αυτό το 1927 ο Κυριακίδης σε ένα μικρό και όχι τόσο γνωστό βιβλιαράκι του, όπου παραθέτει ένα σχετικό ερωτηματολόγιο συλλογής λαογραφικού υλικού, δίνει αρκετές συμβουλές προς του συλλογείς, οι οποίες με τον τρόπο τους δείχνουν ότι η θεματογραφική επιλογή στα ερωτηματολόγια είχε κυρίως ως σκοπό να τους βοηθήσει ώστε να μη πελαγοδρομήσουν στην έρευνα.

Στις συμβουλές του Κυριακίδη προς τον υποψήφιο συλλογέα βλέπουμε, εκτός των άλλων, τις πρώιμες αναφορές της λαογραφίας στην επικρατούσα σήμερα μέθοδο επιτόπιας έρευνας, την περίφημη συμμετοχική παρατήρηση. Διαπιστώνουμε ακόμη πως η λαογραφία εκείνης της εποχής, τουλάχιστον σε προγραμματικό επίπεδο, απείχε σημαντικά από την στερεοτυπική εικόνα της φιλολογίζουσας και αρχαιοστροφής επιστήμης. Τονίζει σχετικά ο Κυριακίδης

19. Στίλβων Π. Κυριακίδης, *Ελληνική λαογραφία. Μνημεία του λόγου*, 2^η έκδ., Εν Αθήναις 1965, σ. 43. Για τη «συμπάθεια» του Κυριακίδη προς τη λειτουργική μέθοδο του Malinowski βλ. Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής λαογραφίας. Κριτική ανάλυση*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα [1978], σ. 117-132. Πρβλ. Ευάγγελος Γρ. Αυδίκος, *Εισαγωγή στις σπουδές του λαϊκού πολιτισμού. Λαογραφίες, λαϊκοί πολιτισμοί, ταυτότητες*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2009, σ. 171-180.

20. Ο ακαδημαϊκός Στέφ. Δ. Ήμελλος αναφερόμενος στην κατηγοριοποίηση του λαϊκού πολιτισμού σε επιμέρους εκδηλώσεις γράφει πως έχει απλώς και μόνον ένα ρόλο διευκόλυνσης της έρευνας. Στέφ. Δ. Ήμελλος, *Ιστορικά και μεθοδολογικά της ελληνικής λαογραφίας*, τεύχ. Α', Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων, Αθήνα 1995, σ. 14-15.

πως το ερωτηματολόγιο δεν πρέπει να αποτελεί τη μοναδική πηγή πληροφοριών, καθώς εκτός της μεθόδου των ερωτήσεων δύναται κανείς να συλλέξει και απλώς ακροώμενος και παρακολουθών συνεχώς και μετά προσοχής τον βίον και την γλώσσαν του λαού. Η μέθοδος αυτή, ας την ονομάσωμεν ακροαματικήν, έχει τούτο το καλόν ότι παν ό,τι επιτυγχάνεται δι' αυτής είναι πλέον αυθόρμητον, πλέον ειλικρινές και επομένως πλέον αληθές και γνήσιον²¹. Αναφορικά με την ειδολογική προσέγγιση του υλικού γράφει χαρακτηριστικά: Τα λαογραφικά είδη δεν είναι πάντοτε εις όλους τους τόπους εγκαταλείμματα του παρελθόντος εν είδει απολιθωμάτων παλαιότερων του πολιτισμού φάσεων εις το σώμα του σημερινού πολιτισμού, τα οποία περισυλλέγομεν σήμερον ως περίεργα λείψανα του παρελθόντος. Τουναντίον αρκετά εξ αυτών εξακολουθούν ν' αποτελούν στοιχεία ζωντανά της σημερινής λαϊκής ζωής, της οποίας η επίδρασις κατευθύνει πολλάκις την εξέλιξίν των. Εάν θέλωμεν να εννοήσωμεν πώς γεννώνται, πώς αναπτύσσονται, πώς φθίνουν και πώς αποθνήσκουν, είναι απόλυτος ανάγκη να γνωρίσωμεν ποια είναι η θέσις των μέσα εις την όλην λαϊκήν ζωήν και ποίον σκοπόν εκπληρούν εις αυτήν²². Και καταλήγει πως κατ' αυτόν τον τρόπον ο συλλογεύς εάν φροντίζει να παρέχει διά κάθε συλλεγόμενον στοιχείον πάσαν χαρακτηριστικήν της σημερινής αυτού ζωής πληροφορίαν, ας είναι βέβαιος ότι παρέχει εις την επιστήμην όχι μόνον ύλην προς εξέτασιν, αλλά και τεκμήρια πολύτιμα αποτελούμενα την κλειδα της ερμηνείας πολλών της ύλης ταύτης ιδιορρυθμίων μορφών²³.

Όμως παρά τις συμβουλές και επισημάνσεις των συντακτών των ερωτηματολογίων το τελικό αποτέλεσμα αυτού του τρόπου συλλογής λαογραφικού υλικού ήταν η συγκέντρωση ενός μεγάλου όγκου πληροφοριών για το λαϊκό πολιτισμό που στην πλειονότητά τους το κύριο χαρακτηριστικό τους είναι η έμφαση στη μορφή των λαογραφικών φαινομένων. Οι σεβαστές προθέσεις των συντακτών των ερωτηματολογίων υπονομεύονταν από τις μεθοδολογικές αδυναμίες και κυρίως την αποσπασματικότητα που διέκρινε το έργο των περισσότερων συλλογέων, για λόγους που συνδέονται με τη χαλαρή τους σχέση με τη διαδικασία της έρευνας, καθώς και με το πλαίσιο μέσα στο οποίο, συχνά, ήταν ενταγμένο το έργο που είχαν αναλάβει²⁴.

21. Στίλπον Κυριακίδης, *Οδηγία διά την συλλογήν του δημόδους λαογραφικού και γλωσσικού υλικού*, ό.π., σ. 18-19.

22. *Ό.π.*, σ. 23-24.

23. *Ό.π.*, σ. 25.

24. Για το τελευταίο είναι γνωστό ότι συχνά η συμμετοχή των συλλογέων σε ένα τέτοιο εγχείρημα, όπως συνέβαινε στην περίπτωση των δασκάλων, δεν εμφορούνταν πάντοτε από το ανιδιοτελές ενδιαφέρον τους για τη λαογραφία, αλλά από την επιθυμία τους να μη πέσουν

Παρά τις όποιες υπαρκτές αδυναμίες αυτής της μεθόδου, πιστεύω πως οι λαογραφικές συλλογές που προήλθαν από αυτά τα ερωτηματολόγια είναι πολύτιμες, ειδικά σήμερα που έχουμε απομακρυνθεί από τον παραδοσιακό πολιτισμό. Άλλωστε δεν ξέρω αν θα μπορούσε να οργανωθεί μεθοδολογικά το ερωτηματολόγιο με διαφορετικό τρόπο, αφού αυτό ήταν προορισμένο να χρησιμοποιηθεί σε εθνικό επίπεδο και από ανθρώπους, οι οποίοι δεν ήταν όλοι τους εξοικειωμένοι με τις ερευνητικές μεθόδους και την προβληματική της επιστήμης. Για το λόγο αυτό εξακολουθώντας να πιστεύω στην προτεραιότητα των δεδομένων, υποστηρίζω πως μια πραγματικά ολοκληρωμένη συλλογή λαογραφικού υλικού μιας κοινότητας με βάση το προαναφερόμενο ερωτηματολόγιο, συμπληρωμένη οπωσδήποτε με μια ευαισθησία που πάντοτε πρέπει να διακρίνει το συλλογέα²⁵, σήμερα θα μας ήταν πολύτιμη, παρά τις όποιες αδυναμίες που ενδεχομένως αυτή θα είχε²⁶.

Επιστρέφοντας στο θέμα της επιτόπιας έρευνας που πραγματοποίησα στο νομό Σερρών, ως φοιτητής, έχω να πω ότι το αποτέλεσμά της ήταν η συγκρότηση μιας λαογραφικής συλλογής, η οποία έφτασε τις πεντακόσιες δέκα (510) σελίδες και σήμερα βρίσκεται με τη μορφή χειρογράφου στο Λαογραφικό Σπουδαστήριο της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών²⁷. Παρ' όλες τις παραπάνω κριτικές παρατηρήσεις σχετικά με τη διαδικασία συλλογής λαογρα-

στη δυσμένεια του προϊσταμένου τους, ο οποίος τους προέτρεπε, κάποτε υποχρεωτικά, στο έργο της συλλογής λαογραφικού υλικού. Βλ. σχετικά, Έφη Σ. Πασχαλίδου, *Η διδασκαλία του μαθήματος της λαογραφίας στα προγράμματα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών...*, ό.π., σ. 138.

25. Ο Κυριακίδης υποστηρίζει πως η τεχνική της επιτόπιας έρευνας δεν έχει κανόνες και γι' αυτό δε διδάσκεται. Πιστεύει πως η επιτυχία της συλλογής εξαρτάται πάντοτε εκ της φυσικής δεξιότητας του συλλογέως και του ενθουσιασμού και της αγάπης προς την ζωήν του λαού και την γλώσσαν του. Στίλπων Κυριακίδης, *Οδηγία διά την συλλογήν του δημόδους λαογραφικού και γλωσσικού υλικού*, ό.π., σ. 15.

26. Μάλιστα ο Bruce Jackson επιχειρηματολογώντας υπέρ της χειραφέτησης των δεδομένων αναφέρει ότι: *Τα δεδομένα από την επιτόπια έρευνα πάντα προηγούνται από την οποιαδήποτε ανάλυση και η εφαρμογή των δεδομένων σε οποιοδήποτε μοντέλο ανάλυσης ποτέ δεν μπορεί να είναι περισσότερο έγκυρη από τα ίδια τα δεδομένα. [...] Ο πραγματικός έλεγχος της πληρότητας του σώματος των δεδομένων από την επιτόπια έρευνα δεν είναι το πόσο καλά δουλεύει με οποιοδήποτε μοντέλο ανάλυσης που οι συλλογείς ήλπιζαν να εφαρμόσουν πριν την είσοδό τους στο πεδίο αλλά μάλλον πόσο καλά δουλεύει με μοντέλα ανάλυσης που δε θεωρήθηκαν ποτέ σχετικά ή που δεν ήταν γνωστά στους συλλογείς κατά την περίοδο της διεξαγωγής της επιτόπιας έρευνας.* Bruce Jackson, *Fieldwork*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago 1987, σ. 4-5.

27. Σπουδαστήριο Λαογραφίας Πανεπιστημίου Αθηνών, χ/φο 3591, (Εμμ. Παπάς, πρώην Δοβίστα, Σερρών, συλλ. Γεώργιος Βοζίκας, 1981).

φικού υλικού μέσω των ερωτηματολογίων, αναγκαίες ωστόσο για την πρόοδο της έρευνας, σήμερα αισθάνομαι υπερήφανος για αυτή τη συλλογή, κυρίως λόγω του σωστικού της αποτελέσματος. Χάρη στην προσπάθεια εκείνη, πριν τριάντα και πλέον χρόνια, διασώθηκαν «φωνές» οι οποίες συμπυκνώνουν μέσα τους έναν ολόκληρο πολιτισμό. Αν δεν γινόταν εκείνη η έρευνα, σήμερα αυτές θα θεωρούνταν οριστικά χαμένες, όπως ταυτόχρονα θα θεωρείτο χαμένη και η δυνατότητα επικοινωνίας με τον πολιτισμό που αυτές εξέφραζαν. Μέρος του υλικού της συλλογής εκείνης αποτέλεσε στα μετέπειτα χρόνια τη βάση για τη δημοσίευση σχετικών άρθρων για το συγκεκριμένο τοπικό πολιτισμό²⁸.

Τα πιο πάνω μεθοδολογικής φύσεως ζητήματα που ανέφερα θα τα ξανασυναντούσα, όταν θα επέστρεφα στο νομό Σερρών μετά από πολλά χρόνια, ως ερευνητής πλέον, με εντεταλμένη λαογραφική αποστολή από την Ακαδημία Αθηνών.

2.2. Ο ερευνητής

2.2.1. Το πλαίσιο της έρευνας

Το πρώτο χωριό το οποίο επισκέφθηκα ήταν η γενέτειρά μου. Τα πράγματα όμως είχαν αλλάξει ριζικά. Αν θα έπρεπε να αναφέρω μία έντονη ανάμνηση από την πρώτη μου επιτόπια έρευνα στο χωριό, ως εξασκουμένος φοιτητής, η οποία συνόδευε όλες τις εικόνες μου από αυτό, θα ήταν η ιδιαίτερη μυρωδιά του χωριού. Μια μυρωδιά που στην προκειμένη περίπτωση τη συνέθεταν η ποιοτική σύσταση του υγρού χρώματος της περιοχής, των υλικών από τα οποία ήταν κατασκευασμένα τα σπίτια του χωριού, τα καπνόφυλλα που οι κάτοικοι τα άπλωναν για να στεγνώσουν σε όλους τους χώρους του σπιτιού και της αυλής, η οσμή των σβουνιών που άφηναν τα ζώα στα καλντερίμια των μαχαλάδων του χωριού, καθώς επίσης και η μυρωδιά του στάβλου, ο οποίος βρισκόταν είτε έξω στην αυλή του σπιτιού είτε στο *κατώι* (ισόγειος, συχνά αποθηκευτικός, χώρος κάτω από το κυρίως σπίτι)²⁹. Αυτή η στενή συνύπαρξη ανθρώπων, ζώων και φυσικού περιβάλλοντος που έδιναν την εικόνα ενός συνεκτικού όλου με ακολουθούσε

28. Σχετικά βλ. Γεώργιος Ι. Βοζίκας, «Αφηγήσεις - αναπαραστάσεις - ταυτότητες. Αγρότες Σερραίοι μιλούν για τη ζωή τους», *Σερραϊκά Χρονικά* 14 (2002), σ. 119-148. Γιώργος Βοζίκας, «Η αμπελοοινική παράδοση στα χωριά του Παγγαίου και τα Νταρνακοχώρια στο νομό Σερρών. Συγκλίσεις - αποκλίσεις», στο Γ. Α. Πίκουλας (επιμ.), *Οίνον Ιστορώ VII. Τα οινόπεδα του Παγγαίου*, (Επιστημονικό Συμπόσιο), Κτήμα Βιβλία Χώρα, Κοκκινοχώρι Καβάλας, Αθήνα 2007, σ. 147-170.

29. Σχετικά για το πλαίσιο της έρευνας εκείνη την εποχή βλ. Γεώργιος Ι. Βοζίκας, «Αφηγήσεις - αναπαραστάσεις - ταυτότητες. Αγρότες Σερραίοι μιλούν για τη ζωή τους», *ό.π.*, σ. 136-138.

πάντοτε.

Όταν επισκέφθηκα κατόπιν ως ερευνητής το χωριό διαπίστωσα ότι η ατμόσφαιρα εκείνη είχε αλλάξει και η κατάσταση είχε ανατραπεί. Στοιχεία τα οποία για κάποιους υποδήλωναν επαρχιωτισμό, καθυστέρηση και μια, αρνητικά προσδιορισμένη, αίσθηση βαλκανικού τοπίου, είχαν εξαλειφθεί. Οι δρόμοι του χωριού που πριν ήταν καλντερίμια στρωμένα με τοπική πέτρα και συχνά γίνονταν αιτία ώστε τα παπούτσια των διερχομένων να γεμίζουν με λάσπη, είχαν επικαλυφθεί με ασφαλτό. Τα σπίτια είχαν αρχίσει να ανακαινίζονται και το *σαχνισί* (: η προεξοχή του επάνω ορόφου των σπιτιών, στοιχείο που χαρακτηρίζει την παραδοσιακή αρχιτεκτονική στη Μακεδονία³⁰), σε ορισμένες περιπτώσεις γκρεμίστηκε (φωτ. 1). Κάποια από τα πιο παλιά σπίτια κατέρρευσαν (φωτ. 2). Οι μυρωδιές των ζώων και των φύλλων του καπνού που διαχέονταν σε όλο το χωριό απουσίαζαν. Το χωριό είχε εγκαταλείψει σε μεγάλο βαθμό την καπνοκαλλιέργεια και τα ζώα είχαν βγει έξω από την κοινότητα. Οι κάτοικοι για τις ανάγκες τους αγόραζαν τυποποιημένο γάλα από το μπακάλικο, με ό,τι συμβολικές νοσηματοδοτήσεις μπορεί να δώσει κανείς σε αυτό το γεγονός. Παράλληλα, κάποιoi που είχαν φύγει για την πόλη στα χρόνια της αστυφιλίας τώρα επέστρεφαν με νέους πνευματικούς ορίζοντες, ανακαινίζοντας τα σπίτια τους ή κτίζοντας καινούργια σε περιοχές που παλαιότερα ήταν χωράφια, αλλάζοντας έτσι την τοπογραφία της περιοχής. Στο χωριό επέστρεψαν και ορισμένες παραδοσιακές καλλιέργειες που είχαν εγκαταλειφθεί, επενδυμένες όμως με μια αίσθηση πολιτισμικής κριτικής στη σύγχρονη ζωή, όπως για παράδειγμα συμβαίνει στην περίπτωση της αμπελοκαλλιέργειας και οινοποίησης από μικρούς παραγωγούς. Η έννοια της παράδοσης, ως συστατικό στοιχείο ταυτότητας, είχε μπει για τα καλά στο ρεπερτόριο των συζητήσεων του χωριού.

Ήταν φανερό πως είχαν συμβεί αλλαγές. Ο αστικός πολιτισμός είχε αρχίσει να κάνει την εμφάνισή του με συνακόλουθες αλλαγές στο περιεχόμενο της έννοιας του λαού και του λαϊκού πολιτισμού. Ο λαός της κοινότητας άρχισε να γίνεται κοινωνικά πιο σύνθετος. Το γεγονός αυτό απαιτούσε μια αναπροσαρμογή όλου του πλαισίου της έρευνας, ενώ έδινε και μια ιστορική διάσταση στο μέχρι πριν χρησιμοποιούμενο ερωτηματολόγιο.

Οι ριζικές αυτές μεταβολές έθεταν και το ερώτημα του χρονικού ορίζοντα που επρόκειτο να έχει η έρευνα. Έχοντας την άποψη ότι η λαογραφία ασχολείται με τη μελέτη του ζώντος, παρόντος, λαού έδειξα προτίμηση στο παρόν. Ωστόσο επειδή εν πολλοίς αυτό είναι παράγωγο μιας ιστορικής διαδικασίας, θεώρησα για την κατανόησή του αναγκαία τη γνώση του παρελθόντος.

30. Γεώργιος Α. Πολυράβας, «Το *σαχνισί* στη λαϊκή αρχιτεκτονική της περιοχής του νομού Σερρών», *Σερραϊκά Σύμμεικτα* 2 (2013), σ. 369-384.

Σε μια εποχή που η βίωση της παράδοσης είχε αρχίσει να υποχωρεί και οι αναπαραστάσεις για αυτήν έπαιζαν όλο και μεγαλύτερο κοινωνικό ρόλο στη διαμόρφωση της τοπικής ταυτότητας, η έρευνα απαιτούσε μια αναθεώρηση του μέχρι πριν χρησιμοποιούμενου εννοιολογικού υποβάθρου και του συστήματος ταξινόμησης της λαογραφίας, όπως επίσης και μια προσαρμογή του ίδιου του ερωτηματολογίου έρευνας, η οποία θα λάμβανε υπόψη τις σύγχρονες εξελίξεις στην κοινωνία και τον πολιτισμό της κοινότητας. Καταλαβαίνει λοιπόν κανείς πως μπαίνοντας στο πεδίο είχα να αναμετρηθώ με όλη την προηγούμενη θεωρητική και ερευνητική παράδοση της λαογραφίας, καθώς έπρεπε να εξετάσω τη συμβατότητά της στη σύγχρονη πραγματικότητα και όπου ήταν απαραίτητο να προχωρήσω σε ανάλογες προσαρμογές.

2.2.2. Η θεωρία στην έρευνα

Την πεποίθησή μου για την ανάγκη προσαρμογής της μεθοδολογίας έρευνας στη σύγχρονη εποχή, πέρα από τις υπάρχουσες αντικειμενικές συνθήκες, επέτειναν και οι εξελίξεις στη θεωρία της επιστήμης, τις οποίες ενστερνίζομαι, σύμφωνα με τις οποίες ο λαϊκός πολιτισμός έχει μια δυναμική φύση και τα μέρη του συνδέονται λειτουργικά μεταξύ τους, συγκροτώντας ένα σύστημα.

Οι εξελίξεις αυτές σηματοδότησαν τον εμπλουτισμό της θεματολογίας της λαογραφίας, καθώς και τη μετάθεση του επιστημονικού ενδιαφέροντος από το φαινόμενο στη λειτουργία του. Σύμφωνα με τα παραπάνω, τα θέματα που μελετά η λαογραφία μπορούν να ταξινομηθούν σε δύο κατηγορίες, οι οποίες αντιστοιχούν σε τρόπους προσέγγισης του λαϊκού πολιτισμού: Η πρώτη κατηγορία αναφέρεται πρωτίστως σε αυτά καθ' αυτά τα πολιτισμικά φαινόμενα (παλαιά και νέα), όπως είναι η οικογένεια, ο γάμος, το πανηγύρι, το προσκύνημα, η διασπορά, ο ακτιβισμός, τα graffiti, κ.λπ. Η δεύτερη κατηγορία θεμάτων που απασχολεί τη λαογραφία έχει να κάνει με τις λειτουργίες των εκάστοτε πολιτισμικών φαινομένων, ορισμένα από τα οποία αναφέρθηκαν πιο πάνω, βάζοντας σε δεύτερο πλάνο το ίδιο το φαινόμενο. Η θεματολογία της κατηγορίας αυτής συγκροτείται από έννοιες, όπως για παράδειγμα είναι η έννοια της ταυτότητας, της τοπικότητας, της συλλογικότητας, της αντίστασης, της οικειοποίησης, της αυθεντικότητας, της σκηνοθεσίας, των παραγωγικών σχέσεων κ.ά., οι οποίες διερευνώνται στο πλαίσιο της λειτουργίας των σχέσεων παραγωγής. Τέτοιες μελέτες αναφέρονται π.χ. στο ζήτημα της ταυτότητας σε ένα προσκύνημα, στο ζήτημα της συλλογικότητας ή της τοπικότητας στους διάφορους εθνοπολιτισμικούς και τοπικούς συλλόγους, στο ζήτημα της σκηνοθετημένης αυθεντικότητας στις φολκλορικές δράσεις, των σχέσεων παραγωγής στις μορφές αλληλεγγύης κ.λπ.

Κάποτε μάλιστα οι έννοιες αυτές χειραφετούνται από τα λαογραφικά είδη, δημιουργώντας, κατά κάποιο τρόπο, ένα άλλο, ιδιάζον, είδος στη λαογραφία. Έτσι τα θέματα στα οποία αναφέρονται αυτές οι έννοιες δεν αναζητούνται αποκλειστικά σε ένα φαινόμενο ούτε αναλύονται αποκλειστικά σε σχέση με αυτό, αλλά εξετάζονται σε ένα μεγάλο εύρος λαογραφικών ειδών στο πλαίσιο μιας κοινότητας π.χ. η βία σε μια αγροτική κοινότητα, η σκηνοθεσία στην καθημερινή ζωή, η ανταλλαγή σε μια κοινότητα, η μνήμη στην καθημερινή και εορταστική ζωή κ.λπ.

Αυτή η λειτουργική αντιμετώπιση του λαϊκού πολιτισμού έδωσε το έναυσμα για μια νέα θεώρηση των ειδών, καθώς και της φύσης των ορίων που τα λαογραφικά είδη δημιουργούν από μόνα τους. Τώρα πλέον τα όρια των ειδών δεν θεωρούνται συμπαγή και κλειστά αλλά αντίθετα εκλαμβάνονται ως εύπλαστα και πορώδη που επιτρέπουν την επικοινωνία μεταξύ τους. Έτσι ένα φαινόμενο που έως πριν εντασσόταν σε ένα συγκεκριμένο είδος μπορεί μέσα από τη λειτουργική του προσέγγιση να ενταχθεί σε ένα άλλο είδος, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε μια ανακατανομή του περιεχομένου των ειδών που συγκροτούν το λαϊκό πολιτισμό με βάση τη λειτουργία τους ή ακόμη και στη θέσπιση νέων ειδών: ένα θρησκευτικό φαινόμενο, όπως είναι το θρησκευτικό πανηγύρι, μπορεί να ενταχθεί στην κατηγορία των κοινωνικών φαινομένων και να μελετηθεί ανάλογα, ένας οικονομικός θεσμός, όπως είναι η αγορά, να αντιμετωπιστεί ως τελετουργία και να προσεγγιστεί με τους όρους της τελετουργίας³¹, το πλέξιμο ενός καλάθιού με τα συγκεκριμένα τραγούδια που συνοδεύουν το κάθε στάδιο κατασκευής του να ειπωθεί ως «τραγούδι που έχει γίνει ορατό»³², ένα θρησκευτικό γεγονός να αντιμετωπιστεί ως χορευτικό πολυλειτουργικό φαινόμενο³³, ένα τουριστικό ταξίδι να μελετηθεί ως προσκύνημα³⁴, η δράση των πολιτιστικών συλλόγων να αναλυθεί ως πολιτικό και

31. Leigh Eric Schmidt, *Consumer Rites. The Buying and Selling of American Holidays*, 2nd ed., Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1997. Βλ. επίσης ως παράδειγμα τη μελέτη της Μισέλ ντε Λα Πραντέλ για την αγορά της τρούφας στο Καρπαντράς, την οποία αναφέρει ο Marc Augé στο βιβλίο του με τίτλο: *Για μια ανθρωπολογία των σύγχρονων κόσμων*, μτφρ. Δ. Σαραφίδου, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1999, σ. 107-112.

32. Barre Toelken, *The Dynamics of Folklore*, Utah State University Press, Logan - Utah 1996, σ. 188-190.

33. Βασίλειος Λάντζος, «Οι λειτουργίες των εκστατικών-λατρευτικών χορών του ανασταναρισμού στο Κωστί Αγαθουπόλεως ΒΑ. Θράκης και στην Αγία Ελένη», στο Καλλιόπη Πανοπούλου (επιμ.), *Μελωδία - Λόγος - Κίνηση*, Πρακτικά 2ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Λαϊκού Πολιτισμού (Σέρρες 2-4 Νοεμβρίου 2001), Δήμος Σερρών - ΔΕΠΚΑ Σερρών, Σέρρες χ.χ. σ. 223-240.

34. Γιώργος Βοζίκας, «Προσκύνημα και ταξιδιογραφία. Η αναζήτηση της ταυτότητας στη θρησκευτική πρακτική και στον αφηγηματικό λόγο (Δημ. Λουκόπουλος - Αλ. Πάλλης)», στο Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη (υπεύθ. έκδοσης - γεν. επιστημ. επιμ.) και Γιώργος Βοζίκας (επιμ. ύλης - επιστημ. επιμ.), *Λαϊκός πολιτισμός και έντεχνος λόγος (ποίηση - πεζο-*

πολιτισμικό φαινόμενο³⁵ κ.ά. Στις περιπτώσεις αυτές ο τύπος του φαινομένου που μελετάται, και ο οποίος συχνά χρησιμεύει ως οδηγός προκειμένου η μελέτη να καταταχτεί σε μια συγκεκριμένη κατηγορία μελετών, είναι η αφορμή, καθώς το ουσιαστικό αντικείμενό της είναι η λειτουργία του φαινομένου, με βάση την οποία η μελέτη κατατάσσεται πιθανόν σε μια άλλη κατηγορία.

Μιλάω για το γεγονός της αλλαγής του παραδείγματος³⁶ μέσα στο οποίο εργαζόταν η επιστημονική κοινότητα των λαογράφων μέχρι πρότινος, και είναι απόρροια ενός κορεσμού στη συμβατική θεωρία και πρακτική της, που επέφερε αντίστοιχα και ένα κορεσμό στη θεματολογία. Πρόκειται για μια αλλαγή που κρίθηκε αναγκαία, για τον επιπρόσθετο λόγο ότι το έως πριν ισχύον πλαίσιο λειτουργούσε περιοριστικά στην πολυπλοκότητα του πολιτισμού και στις ερμηνείες των φαινομένων.

Οι εξελίξεις αυτές απομάκρυναν την έρευνα, μαζί κι εμένα, από τις παλιές ερωτήσεις σχετικά με τα πολιτισμικά φαινόμενα και εγκαινίαζαν νέες, προκειμένου η επιστήμη να ανταποκριθεί στα νέα ζητούμενα. Ταυτόχρονα έδιναν απάντηση στο ερώτημα της ταυτότητάς μου στο πεδίο, καθώς με αποδέσμευαν από το ρόλο του απλού συλλογέα που επαναλαμβάνει μηχανιστικά τις ερωτήσεις του συμβατικού ερωτηματολογίου. Αποκτούσα έτσι ελευθερία στις κινήσεις για την σύνταξη του ερωτηματολογίου και την επιλογή της μεθοδολογίας στην έρευνα. Από την άλλη όμως μεριά έχανα τη βεβαιότητα και ασφάλεια που παρείχε το συμβατικό ταξινομικό σύστημα της λαογραφίας, καθώς έπρεπε τώρα σύμφωνα με τα προσωπικά μου κριτήρια να προσαρμόσω την έρευνα στην τοπική κοινότητα που επρόκειτο να μελετήσω.

Ξεκινώντας αποφάσισα ότι η συλλογή του υλικού που επρόκειτο να κάνω θα είχε έναν ευρύτερο ορίζοντα από αυτόν της απλής συλλογής και θα απέβλεπε, όπου αυτό ήταν δυνατόν, στην εξαγωγή ερευνητικών συμπερασμάτων.

Στην κατεύθυνση που πήρε η έρευνά μου στο πεδίο έπαιξαν ρόλο τα διαβάσματά μου, οι κλίσεις μου, η σχολή στην οποία μαθήτευσα, αλλά και η σχολή στην οποία αργότερα πήρα ειδικευση στην επιστήμη, η κοσμοθεωρία μου, γενικά όλα αυτά που συγκροτούν την ταυτότητα ενός ανθρώπου και επιστήμονα.

γραφία - θέατρο), Πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου (Αθήνα, 8-12 Δεκεμβρίου 2010), τόμ. Α', Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, Αθήνα 2013, σ. 159-183.

35. Μ. Γ. Μερακλής, «Πολιτιστικά», στο βιβλίο του ίδιου, *Λαογραφικά ζητήματα*, Εκδόσεις Χ. Μπούρα, Αθήνα 1989, σ. 89-108.

36. Thomas S. Kuhn, *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*, μτφρ. Γ. Γεωργακόπουλος, Β. Κάλφας, 7η έκδ., Σύγχρονα Θέματα, Αθήνα χ.χ.

Συνεπώς το αποτέλεσμα που προέκυψε από την έρευνα έχει ένα βαθμό υποκειμενικότητας. Το συλλεγόμενο υλικό αντανakλά την ιδέα μου για τον κόσμο, το λαϊκό πολιτισμό και το σκοπό της έρευνας. Η θεωρία δηλαδή προηγούνται της έρευνας, όσο και αν προσπαθούσα αυτό να το αποβάλλω. Όπως άλλωστε αναφέρει ο Bruce Jackson, τα μοντέλα που χρησιμοποιούμε ελέγχουν την πληροφορία που θα φέρουμε από το πεδίο στο γραφείο. Συχνά μάλιστα, συνεχίζει ο ίδιος, οι ερευνητές καμώνονται πως το σύστημα ταξινόμησης που χρησιμοποιούν στην έρευνα πηγάζει από το ίδιο το πεδίο και ότι το θεωρητικό μοντέλο με τη σειρά του προέρχεται από την ανάλυση του συστήματος, ενώ στην πραγματικότητα συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο³⁷.

Και πράγματι, ο ερευνητής όταν μπαίνει στο πεδίο δεν είναι *tabula rasa*. Η θεωρητική του συγκρότηση παίζει καθοριστικό ρόλο στον τρόπο που βλέπει τα πράγματα, στην οπτική που επιλέγει για να τα προσεγγίσει³⁸. Όπως τονίζεται, οι επιστημονικές εννοιολογήσεις που υιοθετεί ο ερευνητής προσανατολίζουν την έρευνα και μάλιστα, ταυτόχρονα χρησιμεύουν και ως ερμηνευτικά εργαλεία. Λειτουργούν αφενός μεν ως τρόπος θεώρησης των πραγμάτων και αφετέρου δημιουργούν τα πράγματα, εμφυσούν ζωή σε αυτά. Δίνουν κατά περίπτωση μια θεματική τάξη και συνοχή στον κόσμο, η οποία δεν θα μπορούσε να γίνει αντιληπτή πριν από την εννοιολόγηση³⁹.

37. Bruce Jackson, *Fieldwork*, ό.π., σ. 54.

38. Μάλιστα, όπως υποστηρίζεται από τους ειδικούς, σημαντικό ρόλο στην έρευνα παίζει και η ψυχολογική κατάσταση του παρατηρητή ώστε να μην έχουμε όλοι ταυτόσημες αισθητηριακές εμπειρίες, με συνέπεια, και αντίθετα με αυτό που υποστηρίζει η επαγωγιστική θέση, να μη βλέπουμε όλοι το ίδιο πράγμα και άρα οι υποκειμενικές εμπειρίες να διαφέρουν. Όπως υποστηρίζει ο Chalmers «αυτό που βλέπουν οι παρατηρητές, οι υποκειμενικές εμπειρίες που προσλαμβάνουν όταν κοιτούν ένα αντικείμενο ή μία κατάσταση πραγμάτων, δεν καθορίζεται αποκλειστικά από τα είδωλα που σχηματίζονται στους αμφιβληστροειδείς χιτώνες τους αλλά εξαρτάται επίσης από την εμπειρία, τις γνώσεις, τις προσδοκίες και γενικά από την εσωτερική τους κατάσταση.» A. F. Chalmers, *Τι είναι αυτό που το λέμε επιστήμη*, μτφρ. Γιώργος Φουρτούνης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1994, σ. 39. Να σημειώσω ωστόσο ότι αυτό δε σημαίνει, όπως τονίζει και ο ίδιος πιο κάτω (σ. 42), πως δεν υπάρχει ένας μοναδικός και ενιαίος φυσικός κόσμος, ανεξάρτητος από τον παρατηρητή.

39. Norman K. Denzin, *The Research Act. A Theoretical Introduction to Sociological Methods*, Aldine Transaction, New Brunswick 2009, (πρώτη έκδοση 1970), σ. 36. Νότα Κυριαζή, *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις, Αθήνα 1998, σ. 44-46. Για την ανάγκη μιας αναστοχαστικής επιστήμης η οποία στο έργο της θα λαμβάνει υπόψη την κοινωνική θέση και τις επιστημονικές παραδοχές του ερευνητή βλ. Pierre Bourdieu, *Η αίσθηση της πρακτικής*, μτφρ. Θεόδωρος Παραδέλλης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006.

2.2.3. Η μεθοδολογία στην έρευνα

Μέσα στο γενικό θεωρητικό πλαίσιο που αναπτύχθηκε πιο πάνω με απασχόλησε ιδιαίτερα, όταν ήμουν στο πεδίο, το ζήτημα που είχε να κάνει με το εύρος της έρευνας⁴⁰. Όταν ο ερευνητής μπαίνει στο πεδίο προκειμένου να πραγματοποιήσει έρευνα έχει δύο δρόμους να ακολουθήσει. Κάθε ένας από αυτούς εκφράζει μια διαφορετική προσέγγιση του πολιτισμού.

Ο πρώτος είναι η συμβατική συλλογή δεδομένων με σκοπό την περιγραφή ενός τοπικού πολιτισμού ή ενός πολιτισμικού φαινομένου (π.χ. η κοινότητα, ο γάμος, η γέννηση, η τελευταία σε μια κοινότητα, η τυροκομία κ.λπ.). Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω η έρευνα αυτού του τύπου είναι περισσότερο ειδολογική και περιγραφική. Ενδιαφέρεται για την τυπολογία, δίνει έμφαση στα δεδομένα, ως γνωστικά στοιχεία, αλλά και περιορίζεται σε αυτά, χωρίς να δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για συσχετίσεις που θα οδηγήσουν στη βαθύτερη ερμηνεία και κατανόηση μιας διαδικασίας. Είναι σχεδιασμένη για απλούς συλλογείς, εφαρμόζεται εδώ και πολλά χρόνια και έχει συντελέσει στη συλλογή εξαιρετικά πλούσιου υλικού. Επιπλέον, σήμερα, αποκτά και έναν ιστορικό προσανατολισμό, καθώς τα αναφερόμενα φαινόμενα στο ερωτηματολόγιο έχουν πάψει από καιρό να λειτουργούν⁴¹, οπότε και αναγκαστικά χρησιμοποιείται ένας παρελθοντικός χρόνος στην περιγραφή τους.

Βέβαια οι ειδολογικές διακρίσεις είναι σημαντικές και απαραίτητες σε κάθε επιστημονική ταξινόμηση. Το πρόβλημα ωστόσο προκύπτει, όπως τονίζει ο Barre Toelken, από το πόσο είμαστε διατεθειμένοι να αφήσουμε τις ειδολογικές κατηγορίες να κατευθύνουν την έρευνά μας και μήπως, τελικά, καθοδηγημένοι από αυτές, και για χάρη τους, απομακρυνθούμε από τη μελέτη της ζωντανής κοινωνικής διαδικασίας και της λειτουργίας των φαινομένων⁴².

Ο δεύτερος δρόμος είναι η συλλογή δεδομένων στην υπηρεσία μιας υπόθεσης εργασίας, εννοούμενης ως μιας δήλωσης σχέσης, μεταξύ δύο ή περισσότερων παραγόντων, η οποία ερμηνεύει τα φαινόμενα⁴³. Η υπόθεση εργασίας

40. Ο Λουκάτος υιοθετώντας μια ορολογία της εποχής κατά την οποία γράφτηκε το άρθρο του, και συγκεκριμένα του Marcel Maget, έφορου του Λαογραφικού Μουσείου του Παρισιού, μιλά για «εκτατική» και «εντατική» έρευνα. Δημ. Σ. Λουκάτος, «Η λαογραφική έρευνα τα πρώτα πενήντα χρόνια του αιώνα μας», *Νέα Εστία*, τόμ. ΜΗ': τεύχ. 563 (Χριστούγεννα 1950), σ. 295.

41. Βάλτερ Πούχνερ, «Λαογραφία και αναστοχασμός. Τρεις περιπτώσεις», στον ίδιο, *Δοκίμια λαογραφικής θεωρίας*, Gutenberg, Αθήνα 2011, σ. 316.

42. Barre Toelken, *The Dynamics of Folklore*, ό.π., σ. 184.

43. Norman K. Denzin, *The Research Act. A Theoretical Introduction to Sociological Methods*, ό.π., σ. 43.

κατά την καταγραφή των αποτελεσμάτων της έρευνας λειτουργεί και ως αφηγηματικό νήμα. Η έρευνα αυτού του τύπου είναι ποιοτική. Δεν αμφισβητεί την πρακτική της συμβατικής συλλογής δεδομένων, άλλωστε δεν υπάρχει μελέτη χωρίς συλλογή δεδομένων, αλλά της δίνει ένα διαφορετικό περιεχόμενο και προσανατολισμό. Ξεφεύγει από το στενό εμπειρισμό και εισάγει την έννοια της κατανόησης και της ερμηνείας⁴⁴. Η επαλήθευση της υπόθεσης εργασίας προκύπτει μέσα από την επιτόπια έρευνα, καθώς και τη συγκέντρωση και επεξεργασία ιστορικών τεκμηρίων. Το ερωτηματολόγιο σε αυτήν την περίπτωση περιέχει ανοιχτές ερωτήσεις και συνδέεται στενά με την υπόθεση εργασίας.

Η συλλογή δεδομένων αυτού του τύπου καταργώντας έμπρακτα τις άκαμπτές ταξινομήσεις, οι οποίες εγκλωβίζουν τα πολιτισμικά φαινόμενα, σπάει τους φραγμούς που αυτές θέτουν στην ερμηνεία των φαινομένων. Παράλληλα αναδεικνύει τις πολλαπλές διαστάσεις που έχει ο πολιτισμός, καθώς το ίδιο φαινόμενο μπορεί να ιδωθεί από πολλές οπτικές γωνίες.

Σε αυτήν την περίπτωση η πολυθεματικότητα που συναντήσαμε στις συμβατικές συλλογές αποκτά ένα νέο προσανατολισμό καθώς τώρα τα ποικίλα εξεταζόμενα θέματα δεν είναι ασύνδετα μεταξύ τους, αλλά μπαίνουν στην υπηρεσία μιας υπόθεσης εργασίας. Βέβαια μπορεί οι συλλογές αυτές να γίνουν σε πλάτος, καθώς μας παρουσιάζουν μία από τις πολλαπλές όψεις της πραγματικότητας, αλλά κερδίζουν σε βάθος, δίνουν συνεκτικότητα στα δεδομένα και αποτυπώνουν με ενάργεια την πραγματικότητα. Επιπλέον είναι περισσότερο συμβατές με τις ρευστές νέες κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες, κατά τις οποίες νέες αξίες εμφανίζονται και καινούργια κοινωνικά φαινόμενα δημιουργούνται.

Η έμφαση στο πλαίσιο, η συμμετοχή στα γεγονότα και η παρατήρησή τους

44. Wilhem Dilthey, *Η γένεση της Ερμηνευτικής*, Ροές, Αθήνα 2010. Clifford Geertz, *Η ερμηνεία των πολιτισμών*, μτφρ. Θεόδωρος Παραδέλλης, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003. Ο Bruner, αναλύοντας κυρίως την ερμηνευτική του Wilhem Dilthey και επικεντρώνοντας στο αναπόφευκτο γεγονός της ερμηνείας σε μια έρευνα, μιλά για μια ερμηνεία των ανθρώπων από τη μεριά του ερευνητή, κατά τη διάρκεια που αυτοί οι άνθρωποι επίσης ερμηνεύουν, στην προκειμένη περίπτωση τους εαυτούς τους στο πεδίο μέσα από τις εκφράσεις του πολιτισμού τους. Edward M. Bruner, «Experience and its Expression», στο Victor W. Turner and Edward M. Bruner (eds), *The Anthropology of Experience*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 1986, σ. 3-30. Για το θέμα της κατανόησης και της ερμηνείας βλ. επίσης: Στάθης Δαμιανάκος, «Εισαγωγή», στο Στάθης Δαμιανάκος (εισαγ.-επιμ.), *Διαδικασίες κοινωνικού μετασχηματισμού στην αγροτική Ελλάδα. Κοινωνιολογικές, ανθρωπογεωγραφικές, εθνολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1987, σ. 13-26. Άννα Λυδάκη, *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001, σ. 54-62.

μέσα στο φυσικό τους περιβάλλον παίζουν επίσης ένα καθοριστικό ρόλο σε αυτού του τύπου τη συλλογή δεδομένων⁴⁵. Ένα δρώμενο ή μια απλή σκηνή από την καθημερινή ζωή αποτελεί δυνητικά μια έμπρακτη απάντηση της κοινωνίας σε κρίσιμες ερωτήσεις για το μελετώμενο αντικείμενο που ίσως δεν είχαμε καν σκεφτεί να τις θέσουμε.

Λαμβάνοντας όλα αυτά υπόψη κατέληξα σε ένα συνδυασμό ερευνητικής μεθοδολογίας. Χρησιμοποίησα το συμβατικό ερωτηματολόγιο με σκοπό την κατάρτιση ενός πολιτισμικού ιστορικού πλαισίου της κοινότητας απαραίτητου και σύμφωνου με το σκοπό της λαογραφικής αποστολής, σε συνδυασμό με την έρευνα βασισμένη σε υπόθεση εργασίας, όπως αυτή περιγράφηκε πιο πάνω, προκειμένου να ανιχνεύσω την κοινωνική σημασία του εκάστοτε φαινομένου που επέλεγα να εξετάσω.

3. Η επιτόπια έρευνα στο νομό Σερρών

Έχοντας όλα τα παραπάνω κατά νου ξεκίνησα για επιτόπια έρευνα στην ενδοχώρα. Την πρώτη μου εντεταλμένη λαογραφική αποστολή με απόφαση της Ακαδημίας Αθηνών την πραγματοποίησα το έτος 2007 (13 έως και 31 Αυγούστου). Θεώρησα φυσικό να μελετήσω ένα οικείο χώρο, όπως ήταν για μένα ο νομός Σερρών. Ωστόσο οι γνώσεις μου βασίζονταν στην εμπειρία που είχα από μια περιορισμένη ομάδα χωριών, η οποία όμως δεν μπορούμε να πούμε ότι αντιπροσώπευε το σύνολο του πληθυσμού και πολιτισμού της περιοχής. Στην πορεία λοιπόν της έρευνας χρειάστηκε να κάνω πολλές τροποποιήσεις στη νοητική εικόνα που είχα για το νομό. Έκτοτε ακολούθησαν άλλες δύο επιτόπιες έρευνες στην ίδια περιοχή κατά τα έτη 2008 (04 έως και 18 Ιουλίου) και 2009 (14 έως και 28 Αυγούστου 2009).

Ο νομός Σερρών σήμερα είναι μια από τις πιο πλούσιες παραγωγικά περιοχές της Μακεδονίας. Περικλείεται από μια συστάδα βουνών, τα οποία περιβάλλουν τον εύφορο κάμπο, με μια μικρή δίοδο στο νότο για να εκβάλλουν τα νερά του ποταμού Στρυμόνα που έρχεται από τη Βουλγαρία και καταλήγει στο Β. Αιγαίο.

Στις Σέρρες συναντά κανείς γηγενείς, ελληνόφωνους ή δίγλωσσους, πληθυσμούς, πρόσφυγες από τον Πόντο, τη Μικρά Ασία, τη Θράκη, Βλάχους, Σαρακατσάνους, Ρομά, Αρμένιους αλλά και παλαιοελλαδίτες, απογόνους δημοσίων υπαλλήλων που επάνδρωναν κάποτε τον κρατικό μηχανισμό και έμειναν για

45. Alan Dundes, «Texture, Text, and Context», *Southern Folklore Quarterly* 28 (1964), σ. 251-265. Dan Ben Amos, «Toward a Definition of Folklore in Context», στο Américo Paredes and Richard Bauman (eds), *Toward New Perspectives in Folklore*, University of Texas Press, Austin 1972, σ. 3-15.

το υπόλοιπο της ζωής τους στις Σέρρες⁴⁶. Πρόκειται για μια μακρά διαδικασία συγχρωτισμού, οι απαρχές της οποίας ανάγονται στα χρόνια της οθωμανικής κατάκτησης. Στα χρόνια του Μεσοπολέμου, όταν η καλλιέργεια του καπνού βρισκόταν στο απόγειό της, η διαδικασία αυτή εντάθηκε, καθώς συχνά μετανάστευαν στην περιοχή διάφοροι εποχικοί εργάτες από τη Δυτική Μακεδονία, την Ήπειρο, τη Χαλκιδική, τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, προκειμένου να δουλέψουν ως εργάτες στα καπνοχώραφα των χωριών που επιδίδονταν σε αυτή την καλλιέργεια. Μαζί με αυτούς ταξίδευαν και διάφοροι τεχνίτες, κτίστες, ταλιαδόροι, βαρελάδες που δούλευαν στα πλούσια από την καλλιέργεια του καπνού χωριά των Σερρών. Όλα αυτά συντελούσαν στο σχηματισμό μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας, ο απόηχος της οποίας εξακολουθεί να υπάρχει μέχρι και σήμερα.

Η πρώτη επιτόπια έρευνα που διεξήγαγα είχε ένα χαρακτήρα περισσότερο ανιχνευτικό, καθώς το υλικό που συνέλεξα χρησίμευσε ως οδηγός στην ανάπτυξη της προβληματικής και κατηύθυνε την έρευνα που ακολούθησε τα μετέπειτα χρόνια. Η έρευνα που πραγματοποιήσα ήταν κυρίως μικρής κλίμακας και είχε ως αντικείμενο είτε την κοινωνική ζωή και οργάνωση ενός χωριού είτε ένα επιμέρους θέμα από τον τοπικό πολιτισμό του χωριού. Κάποτε η ερευνητική υπόθεση μετατρεπόταν σε έρευνα μέσης κλίμακας, όταν αποφάσιζα να εξετάσω συγκριτικά το ίδιο θέμα σε διάφορα άλλα χωριά του νομού.

Εκείνο το οποίο με ενδιέφερε πάντα, από προσωπική επιλογή, ήταν η ιστορικο-κοινωνική διάσταση του λαϊκού πολιτισμού. Στην έρευνα ξεκινούσα πάντα με μια γενική συλλογή υλικού, η οποία αποσκοπούσε στη συγκρότηση του πολιτισμικού πλαισίου της κοινότητας που μελετούσα, δίνοντας βάση στην ιστορία, στο χώρο, την κοινωνική οργάνωση και οικονομία του χωριού. Χρησιμοποιούσα για το σκοπό αυτό τα γνωστά ερωτηματολόγια που έχουν εκδοθεί από το Κέντρο Λαογραφίας, χωρίς ωστόσο να γνώριζα πάντα πού θα με οδηγούσε αυτή η συλλογή. Από το πλήθος αυτό των δεδομένων διάλεγα αργότερα το, κατά την άποψή μου, κοινωνικά καθοριστικό φαινόμενο, ως προς τη λειτουργία της κοινότητας, ή το ερευνητικά πιο ενδιαφέρον (για λόγους μοναδικότητας, ιδιαιτερότητας, παλαιότητας κ.λπ.) και εξειδίκευα περισσότερο την έρευνα διατυπώνοντας μια υπόθεση εργασίας ως προς τη λειτουργία του μελετώμενου

46. Ν. Η. Αναγνωστόπουλος, *Ο κάμπος των Σερρών*, Αθήνα 1937, σ. 41-47. Ελεωνόρα Σκουτέρη-Διδασκάλου, «Όψεις του παραδοσιακού πολιτισμού της Μακεδονίας (19ος-αρχές 20ού αιώνα)», στο Ιωάννης Κολιόπουλος και Ιωάννης Χασιώτης (επιμ.), *Η νεότερη και σύγχρονη Μακεδονία. Α' τόμος. Η Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία*, Εκδόσεις Παπαζήση - εκδοτικός οίκος Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, χ.χ., σ. 328-334.

φαινομένου, με ερωτήσεις προσαρμοσμένες στο θέμα και τον τόπο. Η υπόθεση αυτή με τη σειρά της με οδηγούσε σε άλλα μονοπάτια και σε ποιο εξειδικευμένη συλλογή δεδομένων, όχι αναγκαστικά μονοθεματική, καθώς πολλές φορές η λειτουργία του φαινομένου απαιτούσε μια διαθεματική προσέγγιση. Η όλη διαδικασία σπάνια ολοκληρωνόταν μέσα σε μία ερευνητική αποστολή, αλλά συνήθως βρισκόταν σε μια εξέλιξη που διακοπτόταν με τη λήξη της αποστολής και συνεχιζόταν με την έναρξη της νέας αποστολής στον ίδιο τόπο την επόμενη χρονιά. Έτσι οι λαογραφικές αποστολές που πραγματοποίησα κατέληξαν να έχουν έναν αλληλοσυμπληρωματικό χαρακτήρα, καθώς αυτές που ακολουθούσαν εμπλούτιζαν, σχηματοποιούσαν, εμβάθυναν και διεύρυναν ζητήματα που είχαν επισημανθεί στην προηγούμενη επιτόπια έρευνα και ταυτόχρονα άνοιγαν νέα ζητήματα για την επόμενη αποστολή. Κατά συνέπεια δεν μπορεί να γίνει διαχωρισμός της επιτόπιας έρευνας στο νομό με βάση τα έτη αλλά με βάση τα θέματα που κίνησαν περισσότερο το ενδιαφέρον μου.

Έδωσα έμφαση σε ζητήματα για τα οποία η σχετική βιβλιογραφική και αρχειακή έρευνα που πραγματοποίησα πριν την αποστολή για το νομό Σερρών έδειξε ότι υπήρχε πληροφοριακό κενό.

Αποτέλεσμα των ερευνητικών αποστολών στο νομό Σερρών ήταν η συγκέντρωση τριάντα πέντε (35) περίπου ωρών ηχητικού υλικού (συνεντεύξεις κ.λπ.), είκοσι τριών (23) ωριαίων κασετών mini dv με οπτικό υλικό βιντεοσκοπήσεων από πανηγύρια, τελετές, αφηγήσεις κ.λπ., και περίπου οκτακοσίων (800) ψηφιακών φωτογραφιών. Όλα αυτά συμπληρώνονται πληροφοριακά από το *Ημερολόγιο έρευνας*, τις σημειώσεις στο πεδίο και άλλο υλικό (φωτοτυπίες, σκαριφήματα, φυλλάδια κ.λπ.).

Η πρώτη επιτόπια έρευνα (έτος 2007) έχει ήδη πάρει την κειμενική της μορφή και έχει κατατεθεί στο Κέντρο Λαογραφίας σε ψηφιακή μορφή (αρ. εισαγ.: 5162/2015, αριθμός δακτυλ. σελίδων Α4: 479, αριθμός φωτογραφιών: 292). Το χειρόγραφο συνοδεύει Παράρτημα με φωτογραφική αποτύπωση όλου του κώδικα της εκκλησίας του αγίου Αθανασίου της κοινότητας Εμμ. Παπάς χρονολογούμενος από το έτος 1880 (αριθμός σελίδων 131).

Αναγκαστικά, λόγω στενότητας του χώρου, θα περιορίσω την παρουσίαση της έρευνας που πραγματοποίησα, αναφερόμενος σε ορισμένα μόνο θέματα και χωριά του νομού, από τα οποία συγκέντρωσα και το περισσότερο υλικό.

Ετήσιες υπαίθριες αγορές στο νομό Σερρών

Ένα θέμα το οποίο μου τράβηξε την ερευνητική περιέργεια ήταν οι ετήσιες υπαίθριες αγορές στο νομό Σερρών, οι οποίες εξακολουθούσαν, σε πείσμα των καιρών,

να επιβιώνουν (φωτ. 3 και 4). Λόγω της φύσης του θέματος επέλεξα η έρευνα να έχει μια διαχρονική συγκριτική προοπτική προκειμένου να δω τις μεταλλαγές, τη λειτουργία και το κοινωνικό νόημα που παίρνει στη σύγχρονη εποχή ένας οικονομικός θεσμός, ο οποίος αποτελεί απόηχο ενός άλλου τρόπου οργάνωσης της οικονομίας⁴⁷. Για τη συγκέντρωση του υλικού η επιτόπια έρευνα περιελάμβανε συνεντεύξεις με κατοίκους και υπαλλήλους των υπηρεσιών των δήμων, συμμετοχή στο γεγονός και παρατήρηση της οργάνωσής του, καθώς και αρχειακή έρευνα (επισταμένη μελέτη του τοπικού τύπου στη Δημόσια Βιβλιοθήκη του νομού Σερρών και στη δημοτική βιβλιοθήκη του Σιδηροκάστρου, όπως επίσης έρευνα για σχετικό υλικό στα Γενικά Αρχεία του Κράτους στο νομό Σερρών).

Είδα την αγορά όχι τόσο ως οικονομικό αλλά ως πολιτισμικό θεσμό. Ξεκινώντας καταρχήν με μια τυπολογική προσέγγιση προχώρησα ακολούθως σε πολιτισμική ανάγνωση της ιστορίας του θεσμού στο νομό Σερρών. Τοποθέτησα την έρευνα σε μια ιστορικο-συγκριτική προοπτική και μέσα στο πλαίσιο της διαφαινόμενης ορθολογικής ανασυγκρότησης του κράτους και των νέων οριζόντων της νεοελληνικής κοινωνίας από την περίοδο της απελευθέρωσης των Νέων Χωρών και εξής. Εστιάζοντας στις αλλαγές που γνώρισε διαχρονικά ο θεσμός στο νομό Σερρών, μελέτησα την εξέλιξη του ως αντανάκλαση των γενικότερων αλλαγών που έχει γνώρισει η τοπική κοινωνία σε πολιτισμικό επίπεδο⁴⁸.

Δημοτικό διαμέρισμα Εμμανουήλ Παπάς

Μια ξεχωριστά ενδιαφέρουσα επιτόπια έρευνα, ήταν αυτή που πραγματοποίησα στη γενέτειρά μου, την κοινότητα Εμμανουήλ Παπά (πρώην Δοβίστα). Πρόκειται για μια έρευνα στη διάρκεια της οποίας αναμετρήθηκα με την επιστημονική, τοπική και προσωπική μου ταυτότητα. Ο Εμμανουήλ Παπάς είναι ένας ιστορικός ημιορεινός οικισμός, ο οποίος ανήκει σε μια ομάδα χωριών, ονομαζόμενα Δαρνακοχώρια (στο τοπικό ιδίωμα *Νταρνακοχώρια*), με κοινές πολιτισμικές αναφορές και βρίσκεται μερικά χιλιόμετρα έξω από την πόλη των Σερρών. Είναι αυτός που συγκριτικά με τα υπόλοιπα Δαρνακοχώρια έχει υποστεί τις λιγότερες

47. Fernand Braudel, *Υλικός πολιτισμός, οικονομία και καπιταλισμός (15^{ος}-18^{ος} αιώνας)*, τόμ. Β', μτφρ. Φίλιππος Δρακονταειδής, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος Α.Ε., Αθήνα 1998, σ. 82-97. Τίτη Παπαδοπούλου (επιμ.), *Expoexposite*, Επίκεντρο – Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη χ.χ.

48. Για τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής: Γιώργος Βοζίκας, «Οι εμποροπανηγύρεις στην περιοχή των Σερρών. Παράδοση και νεωτερικότητα στην εξέλιξη ενός θεσμού», *Σερραϊκά Χρονικά*, 17 (2015), σ. 11-52.

επεμβάσεις στον οικιστικό ιστό. Σε αφηγήσεις παλαιότερων για την εξέλιξη του χωριού κυρίαρχη θέση κατείχε η επίδραση της καπνοκαλλιέργειας στην οικιστική και πολιτιστική του εξέλιξη (φωτ. 5 και 6). Αυτό με ενέπνευσε να μελετήσω την καπνοκαλλιέργεια όχι απλώς ως ένα αντικείμενο που ειδολογικά ανήκει και περιορίζεται στο «γεωργικό βίο», αλλά ως μια αγροτική παραγωγή που συσχετίζεται στενά με την οικιστική, οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική εξέλιξη του χωριού. Στην οπτική αυτή προσαρμόστηκαν και οι ερωτήσεις μου κατά την επιτόπια έρευνα. Στο πλαίσιο αυτό είδα την καπνοκαλλιέργεια ως ένα κινητήριο μοχλό στην ιστορική εξέλιξη του χωριού, η οποία συνδέθηκε με τον τρόπο οργάνωσης της οικονομίας σε αυτό. Με άλλα λόγια η καπνοκαλλιέργεια αποτέλεσε την αφορμή για να μελετήσω στην επιτόπια έρευνα τη μετάβαση που βίωσε η κοινότητα από την ενσωματωμένη στην ανεξάρτητη οικονομία, καθώς και τις επιπτώσεις αυτής της μετάβασης στην ιστορική εξέλιξη του χωριού⁴⁹.

Το πανηγύρι της αγίας Μαρίας στον Πύργο της Μαυροθάλασσας

Το επόμενο χωριό στο οποίο θα αναφερθώ είναι η Μαυροθάλασσα. Βρίσκεται στον κάμπο των Σερρών, στην επαρχία Βισαλτίας. Το συγκεκριμένο χωριό κατοικήθηκε από πρόσφυγες της Ανατολικής Ρωμυλίας, Πόντιους, Μικρασιάτες και Σαρακατσάνους. Ωστόσο οι παλαιότεροι κάτοικοι του χωριού βρίσκονται σήμερα στην άκρη της κοινότητας, εκεί όπου υπήρχε από παλιά ο οικισμός του Πύργου, πριν ακόμη δημιουργηθεί το σημερινό χωριό της Μαυροθάλασσας. Οι Πυργιώτες είναι Ρομά (φωτ. 7). Ζούσαν εκεί κατά το 19ο αιώνα ως κολλήγοι και αποτελούν σήμερα ένα κομμάτι των ευρύτερα εγκατεστημένων ομάδων Ρομά στην περιοχή των Σερρών⁵⁰. Ο συνοικισμός τους είναι αμιγής, ενώ στο παρελθόν αντιμετώπισαν συχνά κοινωνικές διακρίσεις από τους πρόσφυγες που ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Μαυροθάλασσας⁵¹.

49. Το ζήτημα αυτό παρουσιάστηκε σε διεθνές συνέδριο στις Σέρρες: Γιώργος Βοζίκας, «Οικονομία, παραγωγικές σχέσεις και ιστορική εξέλιξη στα Νταρνακοχώρια», προφορική ανακοίνωση στο Γ' Διεθνές επιστημονικό συνέδριο «Οι Σέρρες και η περιοχή τους, 100 χρόνια από την απελευθέρωση (1913-2013)», Σέρρες (17-19 Οκτωβρίου 2013), [υπό έκδοση].

50. Δημήτριος Θ. Ζάχος, «Οψεις της κοινωνικής ιστορίας των ρομικών ομάδων του νομού Σερρών και η σχέση τους με την επίσημη εκπαίδευση του ελληνικού κράτους (1880-1940)», στο Σαμσάρης Πέτρος Κ., Πάσχος Γεώργιος Αθ. και Τσαλαπάτης Κων/νος Ν. (επιμ.), *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την Οθωμανική κατάκτηση μέχρι τη σύγχρονη εποχή*, (Πρακτικά Β' Διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου, Σέρρες 6-9 Απριλίου 2006), τόμ. Α', Δήμος Σερρών, Σέρρες 2013, σ. 173-194.

51. Ιωάννης Παπασυμεών, «Πολιτισμικές αντιθέσεις κατά το Μεσοπόλεμο. Η περίπτωση

Κάθε καλοκαίρι στις 17 Ιουλίου γίνεται ένα μεγάλο πανηγύρι στον οικισμό του Πύργου, το πανηγύρι της αγίας Μαρίνας. Στην περιοχή υπήρχε ένα αγίασμα, το οποίο από ένα σημείο και μετά άρχισε να αναπτύσσεται σε ένα τοπικής εμβέλειας προσκύνημα. Κτίστηκε δίπλα του μια μεγάλη εκκλησία και σήμερα κάθε χρόνο γίνεται ένα επίσης μεγάλο πανηγύρι, το μεγαλύτερο της Μαυροθάλασσας. Περιλαμβάνει πλούσιο τελετουργικό από διάφορες εκδηλώσεις (αθλητικοί αγώνες δρόμου, σφαιροβολίας, πάλης). Ανήμερα νωρίς το πρωί, ομάδες Ρομά κατοίκων με νταούλια και ζουρνάδες και σε εύθυμη διάθεση περιφέρονται με ένα κλαδί δέντρου, για κάθε ομάδα, σε όλα τα σπίτια της Μαυροθάλασσας. Όπως λένε, «*γυρίζουν τα ιντήλια*». Επάνω στο κλαδί οι κάτοικοι δένουν τα αφιερώματά τους για την εκκλησία, πετσέτες, μαντήλια ή ρίχνουν στο κουτί λεφτά για οικονομική ενίσχυση της επιτροπής που οργανώνει το πανηγύρι και ιδιαίτερα τους παλαιστικούς αγώνες. Το μεσημέρι οι ομάδες αυτές επιστρέφουν εν πομπή στον οικισμό, την τελευταία στάση τους, με το κλαδί φορτωμένο με πετσέτες και άλλα αφιερώματα (φωτ. 8). Εδώ τα αφιερώματα από τους κατοίκους είναι πιο πλούσια, ενώ αφιερώνονται ακόμη και ζώα (φωτ. 9). Το πανηγύρι ολοκληρώνεται με αθλητικούς αγώνες συνοδεία της μουσικής από τους ζουρνάδες και με την παρουσία όλων των επισήμων του χωριού.

Το συγκεκριμένο πανηγύρι αν και τυπικά εντάσσεται μέσα στα θρησκευτικά γεγονότα της περιοχής, αποφάσισα να το μελετήσω ως ένα κοινωνικό φαινόμενο προσαρμόζοντας ανάλογα της ερωτήσεις μου, καθώς είδα ότι το πανηγύρι στην τέλεσή του αποτελεί ένα πεδίο διακήρυξης της ταυτότητας των Ρομά και επαναπροσδιορισμού της σχέσης τους με τους υπόλοιπους κατοίκους της Μαυροθάλασσας. Λειτουργεί αντισταθμιστικά στις όποιες τυχόν εκφάνσεις περιθωριοποίησης βίωσαν στο παρελθόν, καθώς η κοινότητά τους έρχεται για τις ημέρες του πανηγυριού στο προσκήνιο και γίνεται κέντρο του επίσημου αυτού γεγονότος της Μαυροθάλασσας, στο οποίο συρρέουν προσκυνητές και από τις γύρω περιοχές. Για το λόγο αυτό έδωσα βαρύτητα στους συντελεστές της οργάνωσης του πανηγυριού και στον τρόπο που αυτό γινόταν, με έμφαση στη μελέτη της κοινωνικής διαντίδρασης που αναπτύσσεται στο περιβάλλον του πανηγυριού.

του Πύργου Μαυροθάλασσας», στο Πρακτικά επιστημονικού συμποσίου, *Η Νιγρίτα – η Βισαλτία διά μέσων της ιστορίας*, (Νιγρίτα, 27 και 28 Νοεμβρίου 1993), Δήμος Νιγρίτας – Σύλλογος Νιγριτινών Θεσ/νίκης «Ο Βισάλτης», Νιγρίτα 1995, σ. 493-500. Χρήστος Παπακώστας, *Σαχά ισί βαρό νι νά. Ρόμικες μουσικές και χορευτικές ταυτότητες στη Μακεδονία*, Πεδίο, Αθήνα 2013.

Έρευνα σε εξέλιξη

Συλλογή λαογραφικού υλικού, περισσότερο με την παραδοσιακή έννοια και πάντα στην κατεύθυνση της συμπλήρωσης των θεματικών κενών που διαπίστωνα να υπάρχουν στη μελέτη του λαϊκού πολιτισμού των Σερρών, πραγματοποίησα και σε άλλα χωριά, όπως είναι το θρησκευτικό πανηγύρι στο Μανδήλι και στη Νικόκλεια, η αμπελοκαλλιέργεια στην Πεντάπολη, οι νερόμυλοι στην Αγγίστα, το Γάζωρο και τη Νέα Ζίχνη, ο τοπικός πολιτιστικός σύλλογος στο Ροδολίβος, η αμπελοκαλλιέργεια και καπνοκαλλιέργεια στο Αηδονοχώρι, η οικιστική και κοινωνική οργάνωση στον Σφελινό, τα αγιάσματα στην Αλιστράτη, την Αναστασιά, την Πρώτη και το Άγιο Πνεύμα, το φολκλορικό Φεστιβάλ γκάιντας στην Κάτω Ορεινή κ.ά.

Μια επίσης ξεχωριστή έρευνα πραγματοποίησα το 2009 στην κοινότητα της Αγριανής (πρώην *Κλεπούσνα*) του δήμου Ν. Ζίχνης, στην επαρχία Φυλλίδας. Πρόκειται για ένα ημιορεινό χωριό, το οποίο στη δεκαετία του 1960 επισκέφθηκαν παλαιότεροι ερευνητές του Κέντρου και γι' αυτό το λόγο προσφερόταν και για μια συγκριτική εξέταση των δεδομένων υπό το πρίσμα των κοινωνικών αλλαγών που παρουσιάστηκαν με την πάροδο του χρόνου. Οι κάτοικοί του μιλούν την Κοινή Νεοελληνική, ωστόσο οι παλαιότεροι του χωριού χρησιμοποιούν κυρίως στις ιδιωτικές τους συζητήσεις, και ένα παλιό σλαβοφωνο-ιδίωμα. Με ενδιέφερε να μελετήσω το χωριό στην ολότητά του ξεκινώντας από το παρελθόν. Ασχολήθηκα με την οικιστική και κοινωνική συγκρότηση του χωριού, τη γεωργική παραγωγή, τη θρησκευτική ζωή κ.λπ. Η έρευνα βρίσκεται σε εξέλιξη.

Αποτιμώντας την ερευνητική πρακτική

Η συλλογή λαογραφικού υλικού αποτελεί το πρώτο βήμα μιας έρευνας καθώς παρέχει τα δεδομένα επάνω στα οποία θα στηριχτεί η κατοπινή ανάλυση του μελετώμενου αντικειμένου. Είναι μια σύνθετη και καθόλου ουδέτερη ενέργεια, καθώς εμπεριέχει μέσα της θεωρητικές και μεθοδολογικές παραδοχές του συλλογέα-ερευνητή.

Κοιτάζοντας εκ των υστέρων το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιούσαν κατά το παρελθόν οι συλλογείς μπορεί να αντιληφθεί κανείς ότι η δομή του περιόριζε *de facto* την ενυπάρχουσα ειδολογική αμφισημία των λαογραφικών φαινομένων, ενώ ταυτόχρονα υποβάθμιζε, ως ένα βαθμό, το αναντίρρητο γεγονός της κοινωνικής τους πολυσημίας και άφηνε σε εκκρεμότητα τον κατανοητικό στοχασμό σχετικά με το λειτουργικό τους περιεχόμενο.

Αυτά απαιτούσαν άλλη θεωρητική και μεθοδολογική προσέγγιση του παραδοσιακού πολιτισμού, η οποία, αντί των άκαμπτων ειδολογικών κατηγοριών

και των κατά συνέπεια στατικών προσεγγίσεων, θα λάμβανε υπόψη την ελαστικότητα των ταξινομικών σχημάτων και το γεγονός της αλληλοσυσχέτισης των θεμάτων με βάση τη λειτουργία τους, πράγμα που είναι και το ζητούμενο κάθε έρευνας.

Παρόλα αυτά, αν θέλουμε να είμαστε δίκαιοι απέναντι στην παλαιά μεθοδολογία της έρευνας θα πρέπει να εντάξουμε τις συμβατικές συλλογές μέσα στο ιστορικό τους πλαίσιο. Οι συλλογές αυτές είναι δημιουργήματα της εποχής τους, δηλαδή υπόκεινται σε δεσμεύσεις από ευρύτερες κοινωνικές, πολιτικές και ιδεολογικές αναφορές, και ως τέτοια θα πρέπει να τις αντιμετωπίζουμε. Όταν μέσα από αυτή την οπτική προσεγγίζει κάποιος τις λαογραφικές συλλογές μπορεί και να βγάλει ασφαλέστερα συμπεράσματα. Επιπλέον, σήμερα που έχουμε απομακρυνθεί οριστικά από τον ιστορικό παραδοσιακό πολιτισμό, οι συλλογές αυτές, κυρίως οι παλαιότερες, αποκτούν ακόμη μεγαλύτερη σημασία, ιδίως αν σκεφτεί κανείς πως οι συλλογές αυτές έγιναν σε συνθήκες κατά τις οποίες ο παραδοσιακός πολιτισμός βρισκόταν ακόμη σε πλήρη λειτουργία.

Στη σύγχρονη εποχή πιστεύω πως η έρευνα πρέπει να συνταχθεί με τις εξελίξεις στην επιστήμη. Στις νέες συνθήκες η συγκέντρωση του υλικού μπορεί να συνεχίζει να είναι συνολική και πολυθεματική, χωρίς όμως αυτό να αποτελεί αυτοσκοπό, όπως συχνά συνέβαινε στις παλαιότερες συλλογές. Η συλλογή των δεδομένων τώρα «λειτουργεί» και μπαίνει στην υπηρεσία της μελέτης ενός συγκεκριμένου θέματος. Μέσα σε αυτή την οπτική το κύριο μέλημα της έρευνας είναι: Η μελέτη ενός επιμέρους ειδικού φαινομένου, το οποίο όμως για την κατανόησή του είναι απαραίτητο να συσχετισθεί με το συνολικό πολιτισμό της κοινότητας ή, το αντίστροφο, η μελέτη μιας κοινότητας, μέσα από την εξέταση ενός φαινομένου, το οποίο την επηρέασε καθοριστικά σε όλες τις εκφάνσεις της ή την εκφράζει σε συμβολικό επίπεδο ως ολότητα.

SUMMARY

GIORGOS VOZIKAS, Ph.D.

Critical Overview Regarding Folklore Research Based on Personal Experience. Fieldwork in Prefecture of Serres (1980, 2007-2009)

This study examines theory and methodology issues regarding folkloristics and fieldwork. It is a critical overview based on personal experience and taking into consideration the condition of the amateur collector and professional researcher. Particularly it examines the effect of the questionnaire on research and lay stress on the decisive and eventually inevitable effect of theory on methodology and research. In this context are presented the results from the fieldwork I have conducted in the prefecture of Serres, North Greece, as a student of the Kapodistrian University of Athens (year 1980) and as a researcher at the Hellenic Folklore Research Center of the Academy of Athens (years 2007, 2008, 2009).

Φωτ. 1. Εμμανουήλ Παπάς 1981.
«Σαγνισί». Σήμερα δεν υπάρχει πια
στο συγκεκριμένο σπίτι.

Φωτ. 2. Εμμανουήλ Παπάς 1981.
Οίκημα αρχών του 20ού αι.,
όπου έμεναν καπνεργάτες του
χωριού.
Σήμερα έχει κατεδαφιστεί.

Φωτ. 3. Ηράκλεια 2007.
Ετήσιο εμπορικό πανηγύρι.

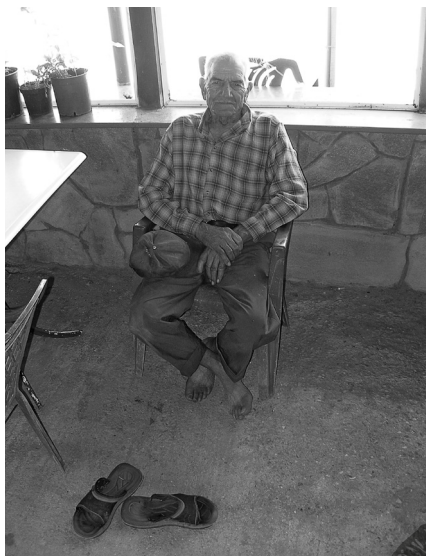
Φωτ. 4. Ηράκλεια 2007.
Μία από τις ψησταριές μέσα
στο χώρο της εμποροπανήγυρης.

Φωτ. 5. Εμμανουήλ Παπάς 2008.
Καπνοπαραγωγός του χωριού.

Φωτ. 6. Εμμανουήλ Παπάς 2008.
Το καπνομάγαζο του Α. Αλευρά,
όπως διατηρείται σήμερα.

Φωτ. 7. Μαυροθάλασσα, συνοικία
Πύργος 2008.
Ρομά κάτοικος της συνοικίας.

Φωτ. 8. Μαυροθάλασσα, συνοικία Πύργος 2008.
Πανηγύρι της αγίας Μαρίνας.
Κάτοικος της συνοικίας κρατώντας το κλαδί
με τα αφιερώματα, κατά τη διάρκεια της
περιφοράς στα σπίτια του χωριού.

Φωτ. 9. Μαυροθάλασσα,
συνοικία Πύργος 2008.
Πανηγύρι αγίας Μαρίνας.
Ρομά κάτοικοι της συνοικίας
με ζώα-αφιερώματα στην πομπή
προς την εκκλησία.